१

पत्र ९७

No 5903

5—34

सं. १९४४ लिपिकाल

Complete

तं. शु. वि. १ ॐ श्रीगणेशाय नमः विश्वेशं सच्चिदानंदं वंदेहं योखिलं जगत् चरीकर्ति दरीभर्ति संज
रीहर्ति लीलया १ शुद्धवैदिकमार्गेण शिवमाराधयेन्सदा हितैषी सो विजयति श्रीमान्
रुक्मांगदः सुधीः २ तस्यार्थमेव निह सकलंतवढंतभास्वतः प्रीतये पांचरात्रादेरधिकारी
निरूप्यते ३ आदेनत् पांचरात्रादीनां प्रामाणे सत्यधिकारिविशेषचिंताप्युत्पते नदेवदुर्ल
भम् तथाहि कौर्मे एकादशेध्याये कापालं पांचरात्रं च यामलं वाममार्हतं एवंविधानि चा
न्यानि मोहनार्थानि तानि तु ये कुशास्त्राभियोगेन मोहयंतीह मानवान् मयासृष्टानि शा
स्त्राणि मोहायैषां भवांतरे इति पांचरात्रादीनां मोहकत्वमुक्तं तथा वासिष्टलैंगे नवमेध्या
ये शंकितास्तु भविष्यंति देवताप्युपलांछनैः नराणां नामरूपाभ्यां गुणां तेमनुपस्थिते पां
चरात्रं प्रशंसंति केचिद्भागवतं मुने केचित्कापालमिच्छंति केचित्पाशुपतं मुने केचिद्वौ १

हं प्रशंसंति केचिद्वैष्णवं मुने केचिल्लोकायतं ब्रह्म केचित्सोमं महामुने नाकुलं केचिदि
छंति तथा केचित्तु भैरवं केचिद्वामं प्रशंसंति केचित्कौलं तथैव च शांभवं केचिदिछंति।
यामलं भुवि केचन असत्यानि यानि शास्त्राणि विरुद्धानि महामुने स्वतःप्रमाणभूतेन वेदेन
मुनिसत्तम: नास्त्येव ग्रहयामुतः परित्यक्ता द्विजातयः आचरंति महापापानुगां ते समुप
स्थिते इति हेमाद्रौ प्राह्वकोऽस्त्येवह्येव वर्णे पांडुरुवाच नम्रादीन्भगवन्सम्यग्ब्रमार्घपरिष्ट
छतः आचक्ष्व सर्वेषां सर्वां विस्तरेण यथातथं एवमुक्तो महातेजा वृहस्पतिरुवाच तं शृ
देवासुरे युद्धे निर्जितेषु सुरेष्वथ पाखंडाः प्रथिताः कृताः सर्वे ये ते सृष्टाः स्वयंभुवा नयस्करत्स।
सर्वेषु असुरेषु जयार्थिषु विष्णुः सत्वरं मायामाख्याय सरचोदितः मोहयामास
योगात्मा नपो विज्ञाय तान्प्रभुः समुत्पन्नवद्रूपेणतात्रुवाच महात्मना: शाक्याः जैनास्त

ने॰ प्र॰
पि॰
२
2

णः सर्वेषु धामिरिति दर्शनैः बौद्धं धर्मं समाश्रित्याय श्रावकास्तेन च भूविरे नान्नुवाचा ईहते मं
मे एवं भूत्वाचमहिषाः त्ताते न स्मरितं धर्मं तेना ईहन्ते इति स्मृताः ३ यश्रावकनिर्ग्रंथाः सि
द्धपुत्रास्तथैव च एते सर्वे पिचार्ईहेतो विशेयाउष्ठचारिणः नयोक्लिशं समुत्सृज्य जीवते सर्ववीन
यान् जीवकानामते नाताः सर्वधर्मवहिःकृताः यान्मूलादिमवद्योसिधर्मो नैवप्रतिपादयन् का।
पिलास्तेपि संप्रोक्ताः कपिलो हि दिवाकरः वर्धिताउवाचेदं मर्त्ये शासनमस्तियुति चरकास्तेन विते
याश्रयधर्मचरणाकृताः दीर्घं चिरमिति प्रोक्तं स तत्त्वायधर्मरूपकं धर्मं चारक्षमिमकायस्मान्नदीर्घ
चत्तसं चीराणि चैव नीलानि विभ्राणा श्रीरकास्ततः एष वोक्तो निसंश्रुहो धर्मेस्त्र अयनेति यान् ३
वाचमायया विस्खले हि चैत्ताः प्रकीर्तिताः समं सर्वेषु भूतेषु भगवानिति वाब्रवीत् सात्वतास्ते
पि विते याउक्ता भागवताश्च ते विभ्रुताश्चैव ये के चित् कपालकृतभूषणाः शैवाः पाशुपताश्चान्ये २

पांचरात्रास्तथापरे तथान्येवञ्चयात्मानः सर्वेऽप्यसुरदेवता पाशाहृते त्रयीधर्मपालनाज्जगतः स्व

नः नं खंडयंति यस्मात्ते पाखंडशब्देन हेतुना ततो लोके कर्मणा बहिष्कृता मस्याव्यवस्थिताः असुरेभ्यः

पुनर्जातास्तु भाविनास्तेन कर्मणा निरयं प्राप्यते रेव कर्मभिर्भाविनाः पुनः बौद्धश्रावकनिर्ग्रंथाः

शाक्याजीवककापिलाः चरकाश्चीरकाश्चैवाः सिद्धपुत्राः समाहताः नैरात्म्यवादिनश्चैव ग्रय।

स्तानास्तिवादिनः वर्तमानास्तु धर्मेषु जायंते इति पुनः पुनः वृथा जटी वृथा मुंडी वृथा नग्नास्तथैव ये

नराः पतंत्येव त्रयीबाह्याः सर्वे नग्नादयो जनाः सततं संहितायां षष्ठिखंडे चतुर्थेऽध्याये पांचरा

त्रादिमार्गाणां वेदमूलत्वमाशंक्य नहि स्वतंत्रास्तेनेन भ्रांतिमूलानि रूपणेऽस्ति पांचरात्रादी।

नां स्वयमेव वेदमूलत्वानंगीकारात् वेदविरुद्धानेकार्थोपदेशाच्च स्मृतिपुराणादिवत्त्रयाव।

न्मूलोपलंभे किंतत्सर्वथैवाप्रामाण्यमित्याह पांचरात्रेति वेदमूलत्वं नहि किंतु स्वतंत्रा हि

तं. ग्र.
वि.
२
3

शाक्तो वेदमूलत्वविरहे तदीयशास्त्रप्रसिद्धिमाह आपाततः प्रामाण्यवदाभासिपि निरूप
णेऽभ्रान्तिमूलापवेत्यर्थः तद्व्याख्यायां माधवः विरोधे त्वनपेक्षं स्यादसति ह्यनुमानं हेतुदर्श
नाच्चेति जैमिनीयसूत्रद्वयम् व्याचक्षाणा भट्टपादा अप्याहुः यान्येतानि त्रयीविद्भिर्न परिगृ
हीतानि किंचित्तन्मिश्रधर्मकंचुकच्छायापतितानि लोकोपसंग्रहलाभपूजाख्याति।
प्रयोजनपराणि त्रयीविपरीतासंबद्धदृष्टशोभादि प्रत्यक्षानुमानोपमानार्थापत्तिप्रा
ययुक्तिमूलोपनिबद्धानि सांख्ययोगपांचरात्रपाशुपतशाक्यनिर्ग्रंथपरिगृहीतधर्माध
र्मनिबंधनानि विषचिकित्सावशीकरणोच्चाटनोन्मादनादिसमर्थकतिपयमंत्रौषधि
कादाचित्कसिद्धिनिदर्शनवलेनाहिंसासत्यवचनदमदानदयादिश्रुतिस्मृतिसंवादिक
स्तोकार्थगंधवासितजीविकाप्रायार्थान्तरोपदेशीनि यानि बाह्यतराणि म्लेच्छाचारमिश्रक २

भोजनाचरणनिबंधनानि तेषामेवैतच्छ्रुतिविरोधदृष्टदर्शनाभ्यामनपेक्षणीयत्वं प्रतिपाद्य
ते नचैतत्क्वचिदधिकरणान्तरे निरूपितं तेनावक्तव्यमेव गवादिशब्दवाचकत्वं हि वदतिप्र
सिद्धत्वात् परिहरणादरोऽपि क्षुण्णे न कर्त्तव्योऽनाप्रमाणत्वात् अपाकैरवतिमत्वान्यैर्भवेद्गुः समन्त्रक यः शो
भासौ कथं [illegible] कलिकालवर्णनवायत्तोक्तपशुहिंसादिव्यागश्रौतिमवाप्नुः श्रयीधर्मस
सिद्धस्येयस्तंतत्विरोधिनः अभिराकृतस्तान्सर्वान्धर्मस्युद्धिर्न लभ्यते महाजनगृहीतत्वेऽपि श्रा
द्धत्रुगमादिवन्नैपिष्टोपानरोपितत्वं वदन्तेवस्तदर्शने तथस्पष्टामात्रमेवैकं व्यवस्थानिमित्तं स
र्वेषां स्वपितृपितामहादिवरिताश्रयायित्वात् ये प्रमानवादिस्तनीनामपि उक्तन्वेवदर्शा।
त्वामूलत्वमाश्रयीयातन्नान्यप्रतिसन्तरोगाकादिभिरपि शक्यं तन्मूलत्वमेवववक्तुं कोऽहि शक्नु
यादुक्तज्ञानांवाक्यविषयेऽश्यतानियमं कर्त्ते ततश्च यावत्किंचित्किंचित्कथनमपि कारणं कैश्चिद

क्रियमाणं प्रसिद्धिं गतं तत्तस्यास्तत्शाखाविसंवादेश्रुत्यन्तरशाखामूलतावस्थामनुभवन्नल्पकत्वतया
प्रतिपादयतश्चाह विरोधेत्वनपेक्षं स्यादसति पारतंत्र्यं तावद्वेदानां स्मर्यमाण पुरुषविशेषप्रणीतत्वा
त्तैरेवप्रतिपन्नं वेदमूलत्वं पुनरुक्तेनाल्पकत्वात्तन्मयैव लज्जयावमानितापि पितृद्वेषिदुष्टपुत्रवदा
भ्युपगच्छेति अनयास्मृतिवाक्यमेकमेकेन श्रुतिवचनेन विरुध्यते शाक्यादिवचनानितकनिप
यदमदानादिवचनवर्जं सर्वाण्येवसमस्तवर्णदेशविद्यास्थानविरुद्धानि त्रयीमार्गव्युत्थि
तविरुद्ध. वर्णास्त्रभुथादिभिः प्रणीतानि लोभादिकारणं चात्र वक्तृर्वान्यत्र प्रतीयते यस्मिन्स
न्निहिते दृष्टे नास्ति मूलान्तरानुमा एतदेव चैतेषां वाङ्मात्रेणापि नार्चनं पाखंडिनो विकर्मस्था
हेतुकाश्चैतएवहि एतदीयग्रंथाएवच मन्वादिभिः परिहार्यत्वेनोक्ताः या वेदबाह्याः स्मृतयो
याश्चकाश्चित्कुदृष्टयः सर्वास्ता निष्फलाः प्रोक्तास्तमोनिष्ठा हि ताः स्मृताः तस्माद्धर्मप्रतिचयोवास ५

मेवंजातीयकंप्रामाण्येनाभ्युपेतंस्यादितिसिद्धमिति अत्रभट्टोदाहृतंयावेदबाह्याश्चनिव
वनं स्मृतसंहितायांज्ञानयोगखंडेचतुर्दशाध्याये न्यत्रचपठ्यतेकिंवशिष्टाकोपेविरुद्धमि
तिचेत्प्रशास्त्रपरिमाणत्वादिसिद्धेतदपि अत्रैवबोधोनस्त्वेनआख्यातं ।यदाहभट्टः। यन्नहि
वेदविहितंबवाधते शिष्टानांवेदेविदानंकोपपत्ति विहारारामर्मंडलकरणं वैराग्यध्याना
भ्यासाहिंसासत्यवचन दमदानदयादितदुत्तमिभाषितंप्रामाण्येनाविरुद्धमितिचेत्प्रशा
स्त्रपरिमाणत्वात् परिमितानांवेदादिचतुर्दशाष्टादशवाविद्यास्थानानिधर्मप्रमाणत्वेन
शिष्टैःपरिगृहीतानि वेदोपवेदवेदांगोपांगाष्टादशधर्मसंहितापुराणशास्त्रविधानांदंडनी।
इतिसंज्ञकानि नचतेषांमध्येबौद्धार्हतादिग्रंथाःस्मृतागृहीतानां श्रुतिकेनकरूपेणसर्वेषां
स्वार्थगोचरं यदन्यक्रियतेतस्यधर्मंप्रत्यप्रमाणता तथाच आयस्मिनादिदानकालेयोवाक्य

तं॰ आ॰
वि॰
५

मात्मीयं ग्रन्थकविकृतं वा श्लोकं स्वं वेदोच्चार्य मन्वादिसंवादी श्राय च्छिन्नं दद्यात् ननु कश्चिद
पि यः श्रोत्रियः प्रतिपद्यते यथैवाम्नायवि[illegible]हेतोर्हेत्वाभासादिरूपविकल्पात् शूद्रादपि[illegible]तात्तच्चापि य
मेतावतानेन संमन्ते तथानित्यकर्मवेदे[illegible]मर्यादाप्रवर्त्त[illegible] वेदादिशब्दपिवाके श्रुते स्मृते यम
हतुता स्पर्धते च पुराणे[illegible]मेविस्मृतिहेतवः [illegible]च्छ्रावकादयष्टेषां को वा कोपात्नमर्हति
यथा कृतककार[illegible]दर्शनादि शुद्धीयते यद्दोजं तदपि व्यक्तं ग्राह्यत्वान्नालीयते तेन कर्मा
त्मक[illegible]सामान्यतो दृष्टार्थीयनिवसनामदभिप्रायकल्पितकर्मा ना[illegible]पतिते सन्मूल
मप्यहिंसादिधरति प्रतिमत्वीरवदनुपभोग्यमविश्रंभणीयं तन्मात्रोपलभ्यं भवतीति
श्रवणयावत्सरिगणितपर्मेष्यास्तेभ्यो नोपलभ्यते तावदग्राह्यं भवेत् यदा शास्त्रान्तरेणैव सो
ऽर्थः स्पष्टोऽवधार्यते तदा तेनैव सिद्धत्वादितरस्यानर्थकं तस्माद्यावत्सरिगणितवेदादिशा

स्त्वव्यतिरिक्तनिबंधनं तद्धर्मप्रमाणत्वेनापेक्षितव्यमिति एतदेव चेतेरिति भट्टवार्त्तिकेन
कौर्मयाज्ञवल्क्यादिवचनानामर्थ उपनिबद्धः । उक्तं च कौर्मे उपरिभागे पंचदशाध्याये पा
खंडिनो विकर्मस्थान्वामाचारांस्तथैव च पांचरात्रान्पाशुपतान्वाङ्मात्रेणापि नार्चयेत् तथै
व बौद्धश्रावकनिर्ग्रंथाः पंचरात्रविदो जनाः कापालिकाः पाशुपताः पाखंडा ये च तद्विधाः
स्मेभट्टवैदिकाज्ञ हेमाद्रिश्राद्धकांडस्थब्रह्मवैवर्तीयतनमादिनिरूपणे मदृष्टविष्टवच
श्लोके पंचरात्रादीनां पाखंडत्वं पा.खंड.श्चैतएव स्फुटीति भट्टवार्त्तिकेनोपेलोपनिबद्धो एतेन
पाखंडिनो विकर्मस्थान् वैडालव्रतिकाञ्छठान् हैतुकान्बकवृत्तींश्च वाङ्मात्रेणापि नार्च
येदिति मानवस्य श्लोकस्य हेतुपाखंडत्वकथनमेव वर्णयेदिति याज्ञवल्क्यस्यार्थ उपनिबद्धः
स्मर्येते च पुराणे भट्टवार्त्तिकेन पूर्वोदाहृतं कौर्मे कादशाध्याये ह्यं कापालं पांचरात्रं वेसा

ने. श्र.
यि.
९
6

द्विवचनं तथाष्टशीर्षैमम्भिक्षिताध्याये वामापाशुपताचारास्तथावैपांचरात्रका भविष्यं
निकलौ नस्मिन्वाह्मणा: तत्रियास्तथैव निवचनं सर्वौदाकृतमेववासिष्ठलैंगनवमाध्या
यसंख्यपांचरात्रप्रशंसतोमादिवचनं तथान्यैवंजातीयकानिवचनान्युपनिबद्धानि १।
निदिक। तथापाराशरउत्तरखण्डेषष्ठाध्याये धर्माधर्मौ दिविज्ञाने ताग ता: पुरुषोदिता:
पांचरात्रादय: सर्वे नष्टमार्गमितिस्थिति:। प्रतिलिखेरे षष्ठेध्याये। अथात: संप्रवक्ष्यामिता
नास्तिकानिकारणमित्युपक्रम्य वेदांगानांच विहेषु: स्मृतीनांच तथैव च पुराणानांच विहे।
षोभारतस्य तथैव च तेषामभ्यंतविद्वेषस्तेषांवैपश्चकेशव तेषामर्थापहारश्च तास्तानातु
स्तिकारणं वामपाशुपतादीनामश्रौतानांपरिग्रह: पांचरात्राश्रयश्चापि तास्तानातु स्तिका
रणं शिष्टानामसदारोप: शिष्टसंसर्गवर्जनं अनिष्टनाचमडकेर्लीनातु स्तिकारणमिता ९

दि तस्मात्कौर्मवासिष्ठलैंगब्रह्मवैवर्तस्कांदपाद्मवाराहगारुडादीनां पूर्वमीमांसायाहे
माहिमायवादिनिबंधानां च पर्यालोचनया पांचरात्रादीनाम् प्रामाण्यमेव लभ्यते ॥
नितेन् अथोच्यते अस्तिनावदमीषां प्रामाण्यं सांख्ययोगः पांचरात्रं वेदाः पाशुपतं तथा
आत्मप्रमाणान्येतानि न हंतव्यानि हेतुभिरिति भारतोक्तेः न चैवं प्राकृतकौर्मादिवच
न विरोधः वैदिकं प्रामाण्यं स्थापकत्वे तेषां तामसत्वात् उक्तं च स्मृतिरेव वेदे च न पर्यायाये
न वापि यैः प्रोमार्गाणां वेदेन न विरुध्यते सौघः प्रमाणमि[illegible]के केषांचिदर्थि[illegible]तिणा
मिति वेदाविरुद्धेशे प्रामाण्यं किं न्व स्यात् इत्याशंकान्तरेऽवसेवापिकादिविशेषं प्रत्नीमा
ह नत्वापीतिमाधवः । यत्तु वैभवर्तं वेदेहाविशेषाध्याये । सूत उवाच अथातः संप्रवक्ष्यामि
मार्गप्रामाण्यनिर्णयं अष्टयासहितायस्यं शृणुध्वं मुनिपुंगवाः वेदांश्च धर्मप्रमाणानि

तं॰ प्र॰
पि॰
८

७ जातं भारतं तथा वेदांगान्युपवेदांश्च कामिकाद्यागमानपि कापालं नाकुलं चैव तथा
भैरवान्द्विजर्षभाः तथा पाशुपतं सोमं भैरवप्रमुखागमान् तेषामेवोपभेदांश्च शतशोऽथ
सहस्रशः विष्ण्वागमांस्तथा ब्राह्मान्बौद्धार्हाद्यागमानपि लोकायतं तर्कशास्त्रं च बहुवि
स्तारसंयुतं मीमांसां [illegible]ांश्चैव सांख्ययोगौ तथैव च अन्ये[illegible]ानि तथा शास्त्रा
न्तराणि च निर्ममे शंकरः साक्षात्तात्त्विकः स्वयमेव च अस्य[illegible]स्य चास्य विस्तराद्
यः स्मृतः सिद्धविद्याधरा यक्षा राक्षसाद्यास्तथैव च अनयश्च मनुष्याश्च यथाभागं पदिह्नो
त्तमाः नानैव विस्तरेणैव संग्राह्येवैवात्र पुनः कुर्वन्ति नानानामानि कल्पितानि महर्षिभिः
प्रथिकादिविभेदेन नैकस्यैव मतं द्विजाः तत्रैवैते हि मार्गास्तु नन्हनत्वान्मनीषिभिरिमा
दि प्रथिकारीति उदितेन होमत्रादिना स्तोत्रमीमांसादिभिः प्रतीताभिर्वा प्रथिकादिभेदेन प्रा ८

माणपात् स्वष्टतैकैरैनेमार्गानवाप्याइत्यर्थइतिमाधवः अनपवृमानवष्टाणोआगमात्र
पक्रम्य अधिकारिविशेषेण अहन्तान हिंसशयः इत्युक्तं भागवतेऽपि दशमस्कंधेयेचत्वारिं
शोध्याये अक्रूरस्तोत्रे ऐष्याचविषयाकेविहितमुपक्रम्य त्वामेवान्येशिवोक्तेनमार्गेण।
शिवरूपिणं बह्वाचार्यविभेदेनभगवन्तमुपासतइत्यादिनाअधिकारिभेदेनैवआमा।
एणविभावितं विरोधाधिकरणशिष्टाकोपाधिकरण... ...द्कान्यत्वनतुष्टापक
मात्रत्वेनात्यर्थं अनपवेक्षमहे: इर्यं.विङ्गिर्नेपारशृह्यला...... रोष्टाकोपेषुन्यविरु
द्धानामुदाहरणनयातत्रार्थवाधस्यासंभावितत्वेननानतुष्टापकतायापवबकौव्यत्वाद्व
दृष्टंपनेसाष्टदोषोपवर्णनबालेर्ब्राह्मिणास्तपनेप्रमाणभितिनोश्चिकाणांव्यवहारः नहि
षयीभूतमुविकल्पः कचिकृदोहिकः अक्षैतंकवचनबलाद्धवाध्यतइत्यन्पदेतनत् अत

नौ । ६

तं· ब्र·
वि·
८

एवमपार्थस्मारथ्यिरपि यावदेकं श्रुतौ कर्म स्मृतौ चान्यत्प्रतीयते तावत्तयोर्विरुद्धत्वे श्रौता-
नुष्ठानमिष्यते इति वार्त्तिककृदाहृतत्वेनेन फलितोऽप्रामाण्यं श्रुतिविरुद्धानां स्मृतीनामि-
त्युपसंहारभाष्यमप्युत्तरभाष्यानुरूप्यात्प्रामाण्यपरं व्याख्येयमित्याह अत एवोत्तरत्रेश्रागमा-
नामविरुद्धांशे प्रामाण्यं स्वीकृतं [illegible] उत्पत्त्यसंभवात् भागवतमत-
मिदानीं निराक्रियते तेह्येवं मन्यन्ते भगवानेवैको वासुदेवो निरंजनज्ञानस्वरूपः परमार्थ-
तत्त्वं स चतुर्धात्मानं प्रविभज्य प्रतिष्ठितो वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धभेदात् तत्र
वासुदेवो नाम परमात्मोच्यते संकर्षणो नाम जीवः प्रद्युम्नो नाम मनः अनिरुद्धो नामाहंकारः
तेषां वासुदेवः पराप्रकृतिः इतरे संकर्षणादयः कार्यं तमित्थंभूतं भगवंतमिष्ट्वा क्षीणक्ले-
शो भगवंतमेव प्रतिपद्यत इति तत्र संकर्षणो जीव ईश्वरो वा नाद्यः तस्योत्पत्तिमत्वेन कृतहाना ८

कृताभ्यागमप्रसंगात् अनित्यत्वेन मोक्षानुपपत्तेश्च नात्माश्रुतेर्नित्यत्वाच्च ताभ्य इत्यत्र
जीवोत्पत्तेर्निराकरिष्यमाणत्वाच्च नच कर्तुः करणं भागवता हि कर्तुर्जीवात्संकर्षणसंज्ञा
त्करणं मनः प्रद्युम्नसंज्ञकमुत्पद्यते तस्माच्चानिरुद्धसंज्ञकोऽहंकारः उत्पद्यत इति वदंति
नचैतत्संभवति छिदाकर्तुर्देवदत्तात्परश्वादेः करणस्योत्पत्त्यदर्शनात् यद्यप्यनेकशि
ल्पनि श्रुतिः परं श्रुतूतः खिलमेव नथापि संकर्षणोकरणः कथं प्रद्युम्नाख्यं करणं कुर्या
त् अकरणस्याकरणसामर्थ्यं कृतं [illegible] निर्माणेन नचैवंभूते श्रुतिमुपलभामहे ता।
स्मादसंगतमेवतत् अथान्तर्हि संकर्षणादीश्वर इति द्वितीयपक्षस्तत्राह विज्ञानादिभावे वा
तदप्रतिषेधः सर्वज्ञानैश्वर्यशक्तिबलतेजोभिरैश्वर्यधर्मैरन्विताः संकर्षणादयो वासुदे
वएवेत्यभ्युपगमेतदप्रतिषेधः उत्पत्त्यसंभवस्याप्रतिषेधदोषतादवस्थ्यमित्यर्थः ४४

ने॰ ग्र॰
यि॰
९

9

रस्यानादित्वात् किंच यदात्मैव परमपुरुषमिश्रात्मा हि निष्प्राज्ञनरस्य ख्याताज्ञान प्रसंगान्नसि
द्धान्तस्थानिष्ठ भगवान्नैवैको [illegible] देवः परमार्थतत्त्वमिमन्नपगमात् नहि पिंडवराज्ञसि
द्धांतिभिर्वा सह देवादिषु कपिलादेरंशुस्वरूपने निरतिशयभावः प्रभेदगुणगुणिभावेन गुणानां
बहुत्वं तदभिन्न स्वगुणानां कैवल्यं मादिविज्ञानविषयोऽस्मिन्नपीस्ववहुविषयउपलभ्यते वेद
विप्रतिषेधश्च भवति वतश्च वेदेषु परंब्रह्मोपलख्यासांडिल्यश्चंदग्धा स्वमधीतवानित्यादिवेदनि
दादर्शनात् तस्मादसंगतैषा कल्पनेति एतेन योगः प्रत्युक्त इति सूत्रे भाष्ये येन त्वंशेन न विरु।
ध्यते तेनेष्टमेव सांख्ययोगस्मृत्योः सावकाशत्वं न घट्या प्रसंगोऽप्ययेऽप्युक्तः इत्येवमादिश्रुति
प्रसिद्धमेव शुद्धस्य विशुद्धत्वं निर्गुणत्वं शुद्धनिरूपणेन सांख्यैरभ्युपगम्यते तथा योगेऽपि अथ
परिव्राड्विवर्णवासामुंडोऽपरिग्रहः इत्येवमादिश्रुतिप्रसिद्धमेव निवृत्तिनिष्ठत्वं प्रव्रज्याद्युपदे ९

शेनानुगम्यते एतेन सर्वाणि तर्कस्मरणानि प्रतिवक्तव्यानि नामपि तर्कोपपत्तिभ्यां तत्त्व।
ज्ञानायोपकुर्वन्तीति चेत् उपकुर्वन्तु न तु तत्त्वज्ञानं तु वेदान्तेभ्य एव भवति नावेदविन्मनुते तं बृ
हन्तं तत्त्वौपनिषदं पुरुषं पृच्छामीत्येवमादिश्रुतिभ्य इति एतत्पर्यालोचनया ह्यविरुद्धोग।
स्य ग्राह्यत्वं प्रतीयते अत एव शाण्डिल्य इति तस्मात्त्वं पाञ्चरात्रोक्तवर्त्मना प्रह्वयात्मना मामारा
धय शाण्डिल्य ब्राह्मणानपि भक्तितेश्रितितिथिरसंगच्छते स्मर्यते हि वा विशिष्टलैंगे सुशर्मेध्याये
एवं वर्णाश्रमाचारो मया प्रोक्तः सनातनः श्रद्धया मत्प्रसादार्थं माचरन्ति जनाश्चये तेषां नास्ति
महाघोरे नरके वर्तनं स्मृते वर्णाश्रमस्य याचारान्तर्वै संसारवर्तिनः तानेव मद्विषयं लब्धा यान्ति
मम रूपं वपुः वर्णाश्रमसमाचारं विना वेदविदां वर वाञ्छन्ति मोक्षं ये मूढास्तेषां नास्त्येव निष्कृति :
श्रातं शाण्डिल्य संज्ञस्त्वं ब्राह्मणः कश्चिद्रस्मादितः वेदवादं परित्यज्य साहसी बुद्धिरेवकं परदारान्म

नं० श्र० दागत्वा कृत्वापापानि संततं वासुदेवं कुमार्गेण पूजयामास सर्वदा ततो विष्वात्मको विष्णुः प्रा
पि० दुरासीत्स्वमायया तस्याग्रे सोपि तद्दृष्ट्वा सुसंभ्रमं चक्रे पुनः पुनः ततो मायी हरिर्ब्रह्मन् शांडिल्यं प्रत्यभा
१० षत धिक् धिक् शांडिल्य दुर्बुद्धे साहसी त्वमहो भृशं येन त्वं वर्णितमाचारं श्रौतं त्यक्त्वा त्वया विना शास्त्रः
10 पापवत्त्वात्मकृतो नास्ति ते निष्कृतिः श्रुतेः मार्गेणापि शांडिल्य कृता पूजा मम त्वया अतः कालेन
महता वेदमार्गे [illegible]मिष्यसि तस्मात्त्वं पांचरात्रोक्तवर्त्मना श्रद्धया सह मामाराधय शांडिल्य त्रास्य
णान पिभक्तितः इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवांतरधीयत शांडिल्योपि तु नर्ब्रह्मन् पांचरात्रं तु वै
सर्वं परित्यज्य महाविष्णुं पूजयामास भक्तितः पुनर्विष्णोः प्रसादेन वेदमार्गानिवर्तिनी शां
डिल्यः संहितां चक्रे वै सर्वा महती शुभे तस्यां वक्तुं स्मृने दीक्षां पापवृत्ताः पापयोनयः स्थापिता यया
तु शांडिल्यः संहितायां मम रक्ष पुनर्दंष्ट्राकरालास्याः क्रूरपाशधराश्च ने शूलहस्ता महाक्रूरा न। १०

यनाः कृतविग्रहाः निर्घृणाः सततं ब्रह्मन्यमदूता भयंकराः बध्वा पाशेन शांडिल्यं मा गेहं तु।
घं टंकेस्तने अथो मुद्गरोद्वैः पादान्तेन सहसाकृष्य मुद्गरैः पीडाय कृपे निक्षिप्य यमराजस्य सन्निधौ
विधाय पीडां गाढं तेन पापेन मृत्युर्यमं प्रति सोपि तं प्रेक्ष्य दुष्टं हि यमराजो भयंकरः प्राहातितीक्ष्ण
या वाचा नीयतां मम सन्निधौ इत्युक्तो यमराजेन शांडिल्य यमकिंकराः मुद्गरैः खड्गमुसलाद्यैः पीडं
वक्त्रं दृष्टोऽथ पुनः प्राह यमः क्रुद्धो रक्तघूर्णितलोचनः ईशानामपि नीशानां साधनं मातृवत्स
दा प्रात्याये परिहाराय वेदोपयोगोद्भूतो येनः बहिष्टं सर्वपातकमकानेन साधुना दुरात्मना तस्मादेनं
नपापिष्ठं तमसाय विनिक्षिपध्वे रौरवादिषु सर्वेषु नरकेषु क्रमेण तु भोजयित्वा महादुःखान्यत्र
सहस्रपत्रेकशः आगच्छध्वं मत्सकाशं तां निक्षिप्य दुरात्मना इति संबोधिता ब्रह्मन्यमदूता यमेन
त न चैव वक्तुः पापिष्ठं महाघोरान्धकूपं तमसा तुनश्चैनं समादाय यमदूता गमं ययुः नेहृशायम

तं॰ ग्र॰ राजोविप्राहगंभीरयागिरा भद्राभद्रं त्वयाभुक्तं कल्याणानीवहुःसहं पापानां फलमाश्चर्यं गच्छ
पि॰ विष्णोःपरं स्थानं इत्युक्तो ऽथ स राजेन्द्र शाण्डिल्योरथमास्थितः स्वस्तिमंगलसंयुक्तःस्वर्वविष्णुपुरं
॥ गतः दृष्ट्वा शाण्डिल्यमनघं विष्णुर्भक्तिहितेनः प्रसादमकरोदस्य पुनरेवमभाषत वेदमार्गपरि
२४ त्यागःफलं भुक्तं त्वयानघ मौंजीबन्धनेनैवमसूज्जापकृतात्वया तयाहं प्रीतवानस्मि तव शां
डिल्य मे प्रिय भूयोपि मत्प्रसादेन कर्मलोके द्विजोत्तमः भूत्वा वर्णाश्रमाचारश्रौतं कृत्वा यथा
बलं मत्कथालीच संयुक्तो मदाराधनतत्परः सात्वतात्मकविज्ञानेत्वानं लब्ध्वा मुक्तो भव इत्यु
क्तो विष्णुना ब्रह्मन् शाण्डिल्यो विजानतवान् ब्राह्मणानां कुले श्रेष्ठे सात्वतादग्निसमो मुने सपुन
र्वासुदेवस्य ब्रह्मचर्याश्रमे शुभे ब्रह्मचर्याश्रमे स्थित्वा वेदान्सम्यगधीतवान् पुनः स्नात्वा गृही
भूत्वा शीतःसत्यपरायणः अग्नीनादाय विधिवत्कृत्वा यागाननेकशः प्रनष्टपापः शुद्धात्मा ब्रह्म ॥

ज्ञानी सदा शुचिः प्रनित्यमीश्वरादन्यदिति ज्ञात्वा प्रसादतः विरक्तः सर्वलोकेभ्यस्तत्काक
र्माणि सर्वतः आचार्यो कृतवेदांतो मत्प्रसादान्महात्मने सर्वलोकविधातारं सर्वज्ञं सर्वकारणं
सम्बोधस्वरूपोनंतमादिमध्यांतवर्जितं अप्रमेयमनौपम्यमनिर्देश्यं शिवमिमं मामपश्यद
यत्नेन मुने ह्यात्मनया सदा आरब्धकर्मप्राबल्यात्प्रपंचप्रतितात्मने सम्यक्कोऽभ्यस्तवान्भोगान्
कंचित्कालमनाहृतः स पुनः कर्मणां मलो निवृत्तो विषमायया एवं वर्णाश्रमाचारान्वेदस्थि।
ह्यदयतः शांडिल्योपि पि[illegible]थ्यमेवहि बहवोनेन मार्गेण हृता मद्रूपमाग।
ताः वेदमार्गं विना ब्रह्मज्ञानं नान्यत्पायोऽ[illegible] सर्वशास्त्राणि वेदांगान्युपवेदं समस्तमेव व
पुराणानि तथा सांख्ययोगः पाशुपतं तथा दशमानि[illegible]कलानो वचमीषान्येम[illegible]राः सर्ववे
दाविरोधेन प्रमाणेनान्यथा भवेत् यावेदबाह्याः स्मृतयो याश्च काश्च कुदृष्टयः सर्वास्ताः निष्फ

न॰ प्र॰
पि॰
१२
12

लाः किंच प्रमवायस्य हेतवः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ब्रह्मण्यब्रह्मविदांवरः त्यक्त्वा वेदविरुद्धानि वे
दमेकं समाश्रय इति परमेश्वरवाक्यमपीहं स्मृतिवचनेन समं ह्यदि क्वचित्स्फुरति हृदयं प्रमाण
पत्य महेशं स्मृतिमहिमानमस्यैतस्यैव विद्यादिति अतश्चाधिकारिविशेषप्रतिपंचरात्रादीनां
प्रामाण्यं पस्पष्टमेवलक्ष्यते नचाचलेन तस्मात्त्वं पांचरात्रोके स्मादि भगवद्वचनेन सर्वान्प्र
तिप्रामाण्ये देशेनेकमितिश्चभिनत्वं पिवायिमिमादिनानाम्लितेनिः क्षतिः श्रुताविंसंतेनासं
नपाशिष्टत्वयावधातितस्य शांडिल्यस्यैव तस्मात्त्वभिमत्वशुभदर्शनत्वात् पांचरात्रादीनामधि
कारिविशेषविषयानां प्रामाण्यानां प्रागेवास्माभिरुदाहृतत्वात् अतएवेहापि कुमार्गातिव
र्तिनीमितिस्तुमनानस्मीचकर्तुनिदीनां पापखंडः पापयोनयः इत्युक्तापरलोकान्मराहृतस्य
द्यागृहोत्राद्युपमासकालेपांचरात्रात्मनाचस्पष्टमेवेदं विप्रतिषिध्यात्वेति सूत्रेहमभेवार्थ १२

स्मारयद्भिर्वार्यैरप्यधिकारिविभेदैर्नैव प्रामाण्यं विभावितं स्यादेतत् एवमपि नेत्रे
त्रकोऽधिकारी कोनेति चेत् उच्यते शापाद्धि गौतमादीनां पापाद्धा महतो नराः ये गता वेद
बाह्यत्वं ते वर्णसंकीर्णयोनिजाः नैषधिकियं तेनैव ज्ञाते स्त्रीशूद्राश्च यथायथं । तथाहि कौर्मे ।
ब्रह्मक्षेत्रप्रयागे ये ऊष्टा दारुवने पुण्ये मुनयो गृहमेधिनः ईश्वराराधनार्थाय तपश्चेरुः सह
स्त्रियः ततः कदाचित् सत्स्वस्तीकाले योगेन ऊष्टा अनावृष्टिरतीवोग्रा आसीद्भूतविनाशिनी
मामेन सर्वे मुनयो गौतमं तं तपोधनं क्षुधार्ता विविधा ग्रासनं प्राणधारणं स तेभ्यः प्र
ददावन्नमहं देव बहुतरं बुधा सर्वे च भुञ्जिरे लिप्सा निःशेषं केन नेत्रसा गतेन द्वादशवर्षिकस्य
नष्टवर्षाकरी वभूव वृष्टिः शोभनीयथा प्रेम भुञ्जगात् ततः सर्वे मुनिवराः समामन्त्र्य परस्परं
महर्षिं गौतमं गन्तुमुद्योगमकार्षुः निवेगतः निवारयामास वचनात्कं चित्कालं यथा स्वरं उषिता

ने॰ म॰ मद्गृहे वयं गच्छध्वमिति पीडिताः ततोऽन्यः यामयी स्पृष्टा हल्यां गां सर्वे प्रवने स्वमीं यत्राप्यया
पि॰ मास गौतमस्य महात्मनः तां तत्र तु रूपा विष्ट... स्याः संरक्तलोचनः गोष्ठेतां वेशयामास
१३ स्पृष्टमात्रा ममार सा स शोकेनाभिसंतप्तः कार्याकार्यं महामुनिः न पश्यति स्म संहृष्टा।
ताः हृष्टाः समनयोऽब्रुवन् गोवध्योऽयं द्विजश्रेष्ठ यावत्तव शरीरगा भवेद्देहं न भोक्तव्यं गच्छामो
13 वयमेव हि ते सर्वे देवभूदिनाः संतो देवदारुवनं शुभं जग्मुः शापवशंनीनानतपश्चक्रुर्यथा
सुखं स तेषां मायया जाता गौ वध्यां गौतमो मुनिः केनापि हेतुना सा सा शापानीवको
पनः भविष्यध्वं त्रयीबाह्या महापातकिभिः समाः बभूवुस्ते तथा पापा जायमानाः पुनः पु
नः सर्वे संगम्य देवेशं शंकरं विस्मममयं अब्रुवन् लौकिकैः स्तोत्रैः रुद्धिष्टाश्च सर्वशः दे
वदेवो महादेवो भक्तानामार्तिनाशनो कावाहन्निर्महायोगी भक्तानां स्तात्त्वमर्हस्य तदापा १३

खेष्वित्थं विस्वसंभ्रेष्वथ वृषभध्वजः किमेतेषां भवेत्कार्यं प्राह शुश्रूषेषिणामिति: ततः सभ
गवान्विष्णुः शरण्यो भक्तवत्सलः गोपतिः प्राह विप्रेन्द्रा नालोकप्रणतान्हरिः नैवेदवाह्येषु
रूपेषु पुण्यलेशोपि शंकरः सगच्छति महादेव यथैवेदादि निर्वभौ तथापि भक्तवत्सलत्वाद्रक्ष
तव्याम हेश्वर अस्माभिः सर्व एवैते गंतारो नरकानपि तस्माद्वै वेदवाह्यानां रक्षणार्थाय।
पापिनां विमोहनाय यथा शास्त्राणि कारिष्यावो वृषभध्वज एवं संबोधितो रुद्रो माधवेन मुरारिणा
चकार मोहशास्त्राणि केशवोपि शिवेरितः कपालं शागलं वामं भैरवं सर्वपश्चिमं पांचरात्रं
पाशुपतं तथान्यानि सहस्रशः सृष्टानि नूनं तैर्देवो [illegible] शास्त्रचोदितं एतं तान्निरयेष्वो
रेवत्सकल्पान्भूयः पुनः नायं नमामि [illegible] ततः शिवाराधनवल्लाहक
धे सत्कृतां गतिं वर्णधर्मप्रसादेन नान्यथानिष्ठुतिर्हिवः एवमीश्वरोविष्णुं चोदितास्तेमह

नें॰ मु॰
पि॰
१५

र्षयः आदेशं प्रत्यपद्यन्त शिरसा सुरविद्विषोः वङ्कस्थान्यानि शास्त्राणि तदुक्तं ईश्वरेण ताः पुनः शि
ष्यान् छायया मासुदर्शयिताफलानि निति तत्र च भ्रष्टानां कथं विद्दति नामधेयं आगमाः
प्रणीतास्तुत्वा तेषां भ्रष्टायिकारिकं तेषु ष्ट्वान्प्रति प्रमाणं च स्पष्टमेव एवमपि स्तोत्वनार्थं
चतुर्षु वेदेषु पारं गुरुपादौ मतं समानः शाण्डिल्यस्तं विद्यामधीतवानित्यादिक्रमेणानेन ज्ञानं
वैदिकमार्गोदायिकं वक्तुं यात्र दर्शितं न त्वालयोनभिज्ञातास्ततनतो आमंत्री सेतावता विमोहना
नीतस्तुक्तिः स्पष्टमतं वैनदपरांकं ग्रंथमत्र एव तथा स्कंदेपि यत्तत्वैभवत्वेडहं त्रिंशोध्याये ।
गौतममपापोदशिमः । सूत उवाच अथ वक्ष्ये महादेवश्रद्धाभावस्यकारणं मनुष्याणां सुरश्रेष्ठाः
शृणुतन श्रद्धया सह पुरा कालविपाकेन प्राणिकर्मवशेन च पंचसप्तनववर्षाणि नववर्षशतानि
नः अनावृष्ट्या हि जातास्मिन्दुर्भिक्षाभवदालिकाः तस्मीं आवैवमहतीविज्ञाता सर्वदेहिनां मनु। १५

ध्याध्यासमाचाराश्रभवन्नत्रवांछया हत्वाकेचिन्मत्तुष्यांश्रुष्ककंवांताविमोहिताः हत्वा
केचित्सशून्योहाश्रमग्नाकेचनमोहिताः न्त्वरंगांश्रुगजान्केचिहुकवैतोयथावलं ब्राह्म
णाः केचिदारोच्यविशिष्टाश्चनिमग्नमाः गौतमस्याश्रमंपुण्यंयत्रश्चःसर्वैमहत्तमं गौतमस्य
तपोयोगात्समाराह्लकारस्य च आश्रमनस्यविद्याद्वासमितंलभवह्नेश नेमं भूयश्च निष्ठे
हं गौतमंप्रणिपत्य च शोचुः क्लेशेन संयुक्ताद्विजाः कारुणिकंप्रति वयं त्वमोडिताः सर्वे भग
···रवद्दाभा केवलंदूपदैवकर्मणानुस्वरानहितेषन भतिविज्ञापितः श्रीमान्महाकारुणिको
नमः गौतमः सर्वविद्यानांनमभयंदत्तवान्मुनिः पुत्रभार्यादियुक्तानां विप्राणां गौतमो मु
निः ददैवान्नेधनेवस्त्रंनिर्जनेतेलंद्वगामपि शत्मानियानिनेत्त्नांमिष्टानिमलत्तानि च ना
नितेसंद्विजः श्रीमान्दहोकारुणिकोनमः आधिव्याध्यसहत्वाद्विपीडाश्रविधियाद्विजाः

तं॰ श्र॰ निवारितास्तुं नीहेण गौतनमेन द्विजन्मनां गौतमस्तानेसमाचाराउप[illegible]द्विजन्मनां गौतमेन।
यि॰ स्तुं नीहेण स्तुनीहाः कृष्णा[illegible]स्नात्[illegible] विश्[illegible]मात्मे गौतमस्य द्विज[illegible]ः नपस्तकेवलभूमिः
१५ सभित्ताभवद्राक्षिकाः ब्राह्मणैस्तानदासर्वैगौतमेन[illegible]रतैः विचार्यकार्यं संभूय स्वदेश
गमनायवै गौहत्यागौतमेनेति[illegible]कृत्यायमैः कृत्वा मिथ्याभिशापस्तु महामोहवा।
शेनतु नष्टाबाष्पुनिरु[illegible]ः श्रीमान् गौतमो मुनिसत्तमः महाक्रोधेन संयुक्तः शशाप ब्राह्मणा
न्यमात् । गौतम उवाच महादेवमहादेवमहादेवस्य विग्रहे महादेवस्य भक्तौ च महादेवस्य।
नाम्नि च महादेवस्य वित्ताने महादेवपरिग्रहे महादेवस्य संस्थाने महादेवस्य कीर्तिषु महा
देवायदाने च महादेवाश्रयेषु च महादेवस्य संस्पर्शे विपुश्र्ज्ञो हूतनादिषु रुद्राक्षधारणे रुद्रलि
गस्यैव च त्र्यम्बकजने रुद्रालयदिदृक्षायां रुद्रयात्रादिकर्मसु यद्यत्र रुद्रसंबंधि तत्र जापिष्टुर्जना १५

भवेनान्नमखोऽस्यं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः नित्यकर्माद्यनुष्ठाने तथाकाम्यादिवर्जने भवे·
शांतिदांत्यादिविज्ञानसाधने बुद्धिजाधमाः भवे· स्वाध्यायेजपेचैव तथाश्रवचनेपिच भवे·
नानाविधेषुदानेषु यज्ञेषु विविधेषु च भवे· कृच्छ्रचांद्रायणादौचतथामासोपवासके भवे·
वेदभक्तौतथास्तिक्ये योगांगेषु यमादिषु भवे· श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तेष्वर्थेषु सकलेषु च भवे·
सदारागमनेनैव पर[illegible]विवर्जिते भवे· विष्ण्वादिदेवताः सर्वे विशिष्टाः शंकरादिति भ्रांति
विज्ञानसंपन्ना भवे· [illegible]शादिभिः शैकिनाः प्रद्वयाः स्युः भवे·
नदीनगजातिनाम्नाम स्वरूपेणावतारेषु च शैकिनाः प्रद्वयाः स्युः भवे· [illegible]शिलाप्रत्यवताहंवेदी
पादिलिंगतः भवेनश्रद्वया[illegible]ब्राह्मणाधमाः पित्रर्था[illegible]तथान्नभार्याविक्रयि
णः सदा देवविक्रयिणश्च स्युर्भवेन· वेदविक्रयिणश्च तीर्थ[illegible]तथा यद्विक्रयि

ने॰ म॰ पि॰ १९

णात्तद्भवे॰ सुराविक्रयिणस्तद्भन्मांसमदि क्रयिणस्तथा मत्स्यविक्रयिणस्तद्भवे॰ पांचरा
त्रेचकायके तथा गलखेचिव श्लाकेयनीतिरतायुयमभवे॰ देवे देवे मते चैव तथा पाशुपते
पिच शांभवे नीतिरतास्तुंयमाबे॰ तुकंदे गु[illegible]नैश्रुमनोश्च श्रोतके चैव शुद्धयादीतिरतास्त्वं
भवेत॰ युष्माकं वंशजाता[illegible]सर्वे[illegible]मित[illegible]ता: मदुक्तार्थप्रकारेणभवंतस्त्राह्मणापमाः
वहूनो मे न किंचन्मा[illegible]रं[illegible]रसोच्चके [illegible]संबंधि च समेव श्रुतिस्मृत्यादिके चैव युष्माकं।
16
वंशजातानां युष्मा[illegible]कं चनथैवच श्रद्धाभावासदैवास्त्वशापत्नी चः कृतोमया। सूत उवाच। एवं
मुनीन्द्रेण कृते वंशापेहिजायमाप्यापितदानयेव तथाभवंस्तत्कुलजाश्च सर्वे स्वभावजो ह्येष
मुनेः प्रभावः श्रद्धाभावस्तेन जातोनराणां सात्त्वाद्दुष्टेन स्पर्धमेव विप्राः तस्मादिहांस्तहिनाशा
यमाना अद्वेति संस्पृजये कृष्ठदयैव विष्णुरूपघ्यलनमास्तिकोपमाः समाचरेत्निसमतंद्विनस्त १९

या विशेषतः शंकरवेदनैरतो भवेद्दशोषं कथितं मयानघ इत्यध्याय· तथा पाराशरोपपुरा
णेऽन्तनीयेध्याये ब्रह्मशापो दर्शितः रुद्राधिकमविज्ञाय ब्रह्मनारायणैर्गुरा अहं ब्रह्म त्वं ह
वेति विध्वंसा आकर्ण्य नारदाः क्रोधेन महता युक्तो ब्रह्मा सर्वजगत्पतिः पाशाप विप्रान्गर्भस्थाभवेवा
तिविमोहिताः राड्काब्राह्मणसान्ताक्षिप्त [illegible] भवेन्निसंसन्त्यानिसं वेदसिद्धविशुद्धि
दे विप्रुसेचनरहि [illegible] यथा [illegible] नितेरक्तानिसं भवेद्दसंतांत्रिका द्विजाः [illegible]
लेचक्राध्येष्व दीयैरविना द्विजाः [illegible] वेदसिद्धेनमार्गेण
वदीयारायनेद्विजाः वहकामे [illegible] नि भवेयुः परिमोहिताः वदीये पंचरात्रोक्तं भागव
तेनया [illegible] द्विजाः निसं भवेयुः [illegible] वड्का
विशुद्धा निसं भवेयुः परिमोहिताः वदीये पंचरात्रे च तंत्रे भागवतेनया दीक्षिता स्युर्द्विजानित्यं।

नी. पु.
पि.
१७

भवेयुर्निर्भया हरे श्रौतस्मार्त्तसमाचारे सदे श्रुतिके परे लड़काविड्ग्वानित्यं भवेयुः परिमोहि
ताः इति स्त्रीविशापोदर्शिनः सौरभ्रगाणे समये म्याये य पतेद्ब्रह्माणाः सर्वे थोद्विषंति महेश्वरं
भवं तद्वेदवासासेनमोचनदेवसः पारतंडाचारनिरताः सर्वे निरयगामिनः कलौ युगे तु संप्रा
भे दरिद्राः शूद्रयाचकाः सर्वेस्मादीविकोरुद्रः पशुपाशविमोचकः पराङ्मुखो स्तंडमाकेमाभू
मायत्रिकीर्गतिरिस्मोदिता मयाकौर्ते समये म्याये य निष्टमायामरूयांचवंतवैवनपद्यिते सा
ययंति नरा नित्यं तमसा शामसीकृताः इत्युपक्रम्य यतयश्च भविष्यंति शातशोऽथ सहस्रशः नाश
यंति हयोनानि नाथिगच्छेति वानच्च गायंति लौकिकैर्गानैर्देवतानि नराधिप वामपाशुपता
चारास्तथा वै पांचरात्रिकाः भविष्यंति कलौ तस्मिन्ब्राह्मणाः क्षत्रियास्तथा ज्ञानकर्मण्युपर
ते लोके निष्क्रियं तां गते कीटमूषकसर्पाश्च धर्षयिष्यंति मानवान् कुर्वन्ति वाचनारायणि ब्रह्म। ७

णानां कले भवेत् इत्थं विशापनिर्दग्धाः शूद्रादन्ना धरे द्विजाः निंदंति च महादेवं नमस्ताविष्ट
चेतसः द्विष्यास्सर्वं च विष्यंति कलौ नास्मिन् युगांतिमे ये चान्ये शापनिर्दग्धा गौतमस्य महात्मनः
सर्वे नेच भविष्यंति ब्राह्मणा यास्तनातिषु वैनंदति महादेवं ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः वेदवाह्य
व्रताचारा दुराचारा रावृथाश्रमाः मोहयंति जनानस्ववीन् दर्शयित्वा फलानि च नमस्ताविष्टमनः।
सो वै ज्ञालवलिकायमस्त [illegible] नयाणपविशेषस्यापि तंत्रमार्गप्रवेशप्रयोजकत्वपाराशरे
पकादशाध्याये दर्शितं दंभेन च म [illegible] पद्य तत्रपाखंडाशादिभिः छंदकितास्त्र भविष्यंति म
उ [illegible] र्मिणः [illegible] निःपर्ये वेदोक्ते नयास्सनितु गणेणं वेदांगानि च मोहेन नमद्याः
पापकर्मिणः [illegible] ब्राह्मकाणनेनातंद्रे षपोभ्रव दीक्षितास्त भविष्यंति मनुष्याः पापक
र्मिणः इति सौवपुराणे स्मृतिश्रेष्ठः स्मृतिशोनकशायस्त्रिनेभयं गनः क्रमेण स्मृति सिद्धये

ने. प्र.
वि.
१८
18

मनुष्यत्वेनमाश्रयेत् धर्मशास्त्रेषु गाणेशस्कंदहिमवत्खंडादिकं सम्यक्स्थितं मनुष्याणामपा
पिष्टानां [illegible] सर्वं [illegible] तेष्वेव तेषामेवाभिरतार्थं [illegible] हेतव।
श्रुतत्वानिति तथा तत्रैव [illegible] मनसि धे देहस्थानां [illegible] पकम
लापतितत्कत्वानिति [illegible] चतुर्थे ध्याये [illegible] सकलितानां हि हिंसानां वेदमार्गगताः
पांचरात्रादयो मार्गाः [illegible] शैवो [illegible] वा इति पांचरात्रादीनां न श्रुतिप्रमाणसाम्यं किं तु
पतितादीनां सेवानुष्ठापकत्वं कालविशेषेण कथंचिदुपकारकत्वं चेति तस्मिन्नेव प्रवहेके
मापवः पंचत्वे भवत्येवं पंचचत्वारिंशोऽध्याये आगमात्तपक्रमस्याधिकारिविशेषेण क्रमे
णैव तत्रानये प्राद्दनानन्तु निश्रेयस्स्मार्तमेव मयोदितं तन्मतं तेषु यमलाद्यादि तिनाम्नुनिस
नमाः सोऽशस्त्रैरेव संग्राह्याः सर्वेषामेव वैदिकैरिति तथा स्कन्दसंहितायामेनवमेऽध्याये प्र १८

थपरशिवभक्ता मच्चिदानंदस्वरूपं परशिवमनुभूय स्वात्मरूपेण स्तुतः श्रुतिगणमवलो
क्य प्राह स्मात्ताद्गुणाभिर्नेनपदं हि न रूपवेदिन कंचकिंचित् श्रुतिरपि मनुजानां वर्णाय
मेवभावे परशंकरेरखिलेशः प्राह तेत्रेश्रुतहृदन् श्रुतिपथगलितानां वर्णधर्मा गुणाभिः श्रु
तिपथनिरतानां नैव तत्सेवनीयं श्रुतिपथनिरतानां कर्मधर्माय हृद्यं परशंकररखिलेशा
त्तद्वहास्त्रमंत्र श्रुतिप[illegible]सि[illegible]गमाद्गुणाणां तेत्रे हरितृपि श्रुतिभ्यः [illegible] तेत्रेस
कीर्णे विश्वविदिन भ्रमान [illegible] श्रु[illegible]थगलितानां भेवं तेत्रे सर्व[illegible] श्रुतिप
थनिरतानां तेन संसेवनीयः श्रुतिप[illegible]लिदं ह सर्व[illegible] हर[illegible]प्रजाकी
र्णिना[illegible]तेत्रेष [illegible]तिपथनिरतानां[illegible] श्रुतिपथगलितानामेवर्ण[illegible]प्रजा।
श्रुतिपथनिरतानां सर्ववेदादितेव श्रुतिपथगलि[illegible]नां सर्वतंत्रे श्रुतिं प्रथितमखिलहः।

ने. श्र.
पि.
१९

19

एवंभस्मकं तत्र तत्र श्रुतिपथनिरतानां तन्मृदानैव धार्यं श्रुतिरपि मनुजानां माहलिंगे वि
शुद्धं शिवागमोक्ताश्रमनिष्ठानां वह्निपुण्ड्रलिंगं तस्मादेव धारयेत् तदुक्तमंत्रेण ललाटम
ध्यमे महादेवेनैव सिद्धेन भस्मना विलिप्तं भीमाश्रमनिष्ठानां वस्तथैव पुण्ड्रान्तरं स्वदेह
पंके त्रिशूलरूपं वक्त्रहस्तमेव वामदेव ललाटे तस्मादेव धारयेत् ब्रह्मागमोक्ताश्रमनिष्ठा
नवोल ललाटमध्येपि दर्वर्ह्रलाकृति तदुक्तमंत्रेण सितेन भस्मना चन्दनाथवा वंदेदृष्टि तस्
धारयेत् अश्वत्थपत्रसदृशं हरिचंदनेन मध्ये ललाटमतिशोभनमादरेण वुद्धागमे।
मुनिवरा यदि संस्कृतः स्याच्चन्दनादिना सततमेव तथा धारयेत्सः ऊर्ध्वपुण्ड्रमयं नित्यं धार
येद्भस्मना सदा ललाटे ह्यागमे निष्ठः स्वंदनेनाथवा नराः । सितेन भस्मना सम्यक् त्रिपुण्ड्रस
धारणं सर्वागमेषु निष्ठानां तन्मन्त्रेण शोभनं शिवागमेषु निष्ठानां धार्यं नित्यं कोटि ॥

पुण्ड्रकं एकमेव सदा भस्मनैव पुण्ड्रान्तरं विना वेदमार्गैकनिष्ठानां वेदोक्तेनैव वर्त्मना ललाटे
भस्मना तिर्यक् त्रिपुण्ड्रं धार्यमेव हि ललाटे भस्मना तिर्यक् त्रिपुण्ड्रस्य तु धारणं विना पुण्ड्रान्तरे
मोहाद्धारयन्पतति हि द्विजः विष्ण्वागमादितन्त्रेषु दीक्षितानां विधीयते शंखचक्रगदापद्मैरंक
नं नाम्न देहिनां दीक्षितानां तन्त्रेषु नराणामेकनैद्विजाः उपकारकमेवोक्तं क्रमेण मुनिपुंग
वः पुण्ड्रान्तरस्य तन्त्रेषु धारणावाक्तितस्य तु उपकारकमेवोक्तं क्रमेण मुनिपुंगवाः वेदमार्गैक
निष्ठास्तु मोहेनाप्यविदितो यदि एतन्नैव न संदेहस्तद्धार्यं पुण्ड्रान्तरादपि नोक्तं नैव विग्रहे रूप्यो हे
द पंथानमाश्रितः पुण्ड्रान्तरभ्रमाद्वापि ललाटे नैव धारयेत् तन्त्रोक्तेन प्रकारेण देवताया प्रतिष्ठि
ता सापि वेदार्थस्य सेव्या बहुमतीया च वैदिकैः सूत्रमेव हि सर्ववेददेवतारूपमास्तिका तन्त्रेषो
क्तप्रजातं तन्त्रनिष्ठस्य केवलं तन्त्रेषु दीक्षितानामेवो वैदिकं न स्पृशेत्सदा वैदिकस्यापि तन्त्रेषु

नं. ग्र. दापितेनस्पृशेत्सदा राजानवैदिकान्सर्वांल्लौकिकानखिलानपि असंकीर्णेनयानित्यं स्थापयेन्मम।
पि. निमन्त्रमात्रमादि तथा पुंड्रान्तरादयो निस्तन्ति विरुद्धवेणुपत्राद्याकारतिलकादिमर्थः अतएववा
२० सिष्ठलैंगेनवमेध्याये अथौं मूर्द्धपुंड्रादिललाटेस्य हृद्यामम धारयिष्यंति मोहेन युगान्ते मम पश्चिनर
तिश्लोके अस्यैव ति विशेषवणी ...राश्रेन्द्रनीयाध्यायेपि त्रिशूलेचवत्नरस्तेचवेणुपत्रीयमेतथा पुं
20 ड्रान्तरेखनानि [illegible] जाः इतिप्राप्यपरेश्लोके त्रिशूलरेखाद्यकं अन्यथा पुंड्रान्तरस्यनेन
गतार्थं [illegible] ब्रह्मांडपुराणेपि सप्तषट्पंचभिः पुंड्रं मध्यमे त्रिविधं स्मृतं दशांगुलप्रमाणं तत्तु उत्तमोत्तम
मुच्यते नवांगुले मध्यमं स्यादष्टांगुलमतःपरं चतुस्त्रिद्व्यंगुलैः पुंड्रं कनिष्ठं त्रिविधं भवेत् इत्यत्रहि ह्यंगु
लाद्यन्तेनधार्यमितिप्रतीयते अतएवब्रह्मपुराणे योगोदानंतपोहोमःस्वाध्यायःपितृतर्पणं भस्मीभ
[illegible]सर्वं ऊर्ध्वपुंड्रंविनाकृते ऊर्ध्वपुंड्रंसदाकुर्यात्त्रिपुंड्रंभस्मनासदा इत्युक्ते पारिजातः ऊर्ध्वपुंड्रंशिव २०

...कुर्विलोप्यवाऽथा इति नैवेव त्रिपुंड्रेण विनायेन विप्रेण यदनुष्ठितं न तद्ध्यानं न तज्ज्ञानं न त
ज्ज्ञानं जपो न सरस्वतादि ऊर्ध्वपुंड्रत्रिपुंड्रयोः समुच्चितयोरेकैकस्य वा धारणं कर्तव्यमिति त्रिकोटिको
विकल्पः सर्वजनाचारादिना व्यवस्थित इति ब्रह्मपुराणादौ स्पष्टः प्रकृतमनुसरामः इत्यस्मृति
प्रस्था... ...गमेष्वधिकारः सिद्धः तथा संकरजातानामप्यधिकारः कौर्मे द्वाविंशेध्याये दर्शितः
अथो... ...सात्वतो नाम ... ...नापवान् महात्मा दाननिरतो धनुर्वेदविशारदः स नारदस्य।
वचनाद्धा... ...नैरतः पाञ्चरात्रं प्रवर्तयामास कुंडगोलादिभिः श्रितं तस्य नाम्ना तु विख्यातं सा
त्वतं वेदविदां वरः प्रवर्तने महाशास्त्रं कुंडादीनां हितावहमिति स्त्रीशूद्राधिकारो भागवते दशम
स्कंधे दर्शितः तेनोक्तं सात्वतं तंत्रं यज्ज्ञात्वा मुक्तिभाग्भवेत् यत्र स्त्रीशूद्रदासानां संस्कारो वैष्णवः स्मृतः
इति हेमाद्रौ प्रायश्चित्तकांडे पद्मपुराणवचनमुदाहृतं शृणु राम महाबाहो लिंगचक्रादिधारिणां

नै. प्र.
चि.
२१

शूद्रधर्मरतानां द्विजेषां नास्ति पुनर्भवः विप्रस्यैतद्विगर्हितं प्रायश्चित्तमुदीरितमिति अत्र शूद्रध
र्मरतानामित्यनेन कुण्डगोलकयोरप्यधिकारो लभ्यते शूद्राणां हि स्वधर्माणः सर्वे प्रध्वंसजाः स्म
ताः इति स्मृत्या तेषां शूद्रधर्मीति देशात् शूद्राणामेव तत्र धर्मरतत्वं स्पष्टमेव किंच स्वधर्मत्यागेन शूद्र
धर्मरतानां द्विजानामपि पतितानामनेनाधिकारः विप्रस्येति स्वधर्मस्थस्येति भावः इतरस्य सर्वा
र्हेणाधिकारस्याभावात् ब्रह्मपुराणे दशमेऽध्याये तप्तमुद्रांकितभुजाय हरिणा निर्मिता पुरा भूदेवस्तम
मुद्रां तु चिन्हं कृत्वा विमूढधीः इह जन्मनि शूद्रः स्यात्प्रेत्य श्वा च भविष्यति इति आश्वलायनस्मृतौ
सप्तमेऽध्याये शिवकेशवयोश्चिह्नं वज्रशूलादिकं द्विजः न धारयेन्मतिमान्वैदिके वर्त्मनि स्थितः
मन्त्रा वैदिककर्माणि नास्तिकानान्दनन्तकाः न धारयन्ति चिह्नानि शिवयोर्भिन्नबुद्धयः वेदान्त
विहीनानां नास्तिकानां द्विजन्मनां विहितं धारणं नित्यं चिह्नानां केशवेशयोः नेषां भिन्नधियां किं २१

21

विन्नागमार्थे शिवः पुरा कृपया तच्चकारेह पुराणेष्वदितं वचनं दिति · किंचिदिति तत्र मित्यर्थः
स्मृतिस्मृतिष्वित्यर्थः चकारो भिन्नक्रमः पुराणेषु चेति योज्यः अत एव स्मृतिपुराणयोरपि
क्वचित्तत्र समानविषयत्वं पाराशरपुराणे दशमेध्याये स्पष्टीकृतं वेदमूलतया नित्यं प्रमाणाभ्या
पितमतः क्वचित्कदाचित्स्मृती रम्यं शास्त्रं वज्रं वर्तितैव क्वचित्तत्रापरोधेन धर्मपौराणिकास्त्वपि
वदंति नाद्दोषं शास्त्रया हलंत्रावर्जं विना पुराणे धर्मशास्त्रे च सोपाः स्मृता विरुध्यते सर्वशास्त्रे
सविज्ञेयः समासेन मनीषिभिरिति क्वांदपि तत्रावलंबनेनैव पुराणे च कानि चित् साक्षाद्धे
दविरुद्धार्थं प्रवदंति क्वचित्क्वचित् अधिकारिविभेदेन नैव वेदपरं प्रतीति अधिकारीति श्रेष्ठा।
धिकारीत्यर्थः अत एव वैदिकान्प्रति न मसुराद्दे निषेधकं तद्वारणे प्रायश्चित्तं विधायकं
प्रायश्चित्तानुष्ठापनेन नरकादिवोधकं वचनं सहस्रं तत्र तत्रोपलभ्यते दिङ्मात्रं तद्दर्शयाम :

ने॰ ग्र॰
पि॰
२२
22

वृहन्नारदीयेचतुर्दशोध्याये। यस्तुसंतप्तचक्रादिलिंगचिन्हतनुर्नरः सस्सर्वयातनाभो
गीवज्रालःकोटिजन्मसु येद्विजंतप्तशंखादिचक्रांकिततनुंनृप संभाव्यरौरवंयांतिया
वदिंद्राश्चतुर्दश चक्रांकिततनुर्यत्र तत्रकोपनसंवसेत् यदितिष्ठेन्महापापीसहस्रव।
स्तुह्राभवेत् गंगास्नानरतोवापि अश्वमेधरतोपिवा चक्रांकिततनुंस्पृष्ट्वारौरवंयुगमश्नु
ते चक्रांकिततनुंस्पृष्ट्वापश्येन्मूर्यंजपन्नराः नेनश्यतीकृषस्मृतंअन्यथारौरवंव्रजेत् लिंगांकि
ततनुंस्पृष्ट्वापश्येन्मूर्यंनिरीक्ष्य जपेद्गायत्रकृष्णांयंअन्यथारौरवंव्रजेत् ब्राह्मणस्यतनुर्ज्ञेया
सर्वभूतसमाश्रया साचेत्संतापितारजन्किंवक्ष्यामितदेनसः चक्रांकिततनुर्वापिराजन्लिं
गांकितोपिवा नाधिकारीपरिज्ञेयाश्रौतस्मार्तेषुकर्मसु यस्त्वेवंभवखंडेएकचत्वारिंशोध्या
ये पाशांकुशगदादंडशंखचक्रादिभिर्द्विजाः अंकनंविग्रहेस्वंतःपातकंप्राकृतालिका हेमा २२

द्वैप्रायश्चित्तं कौर्मे वा पुराणे ब्राह्मणो यदि मोहेन तापयेद्वह्निमुद्रया न कर्मार्हो भवेदत्र
सर्वपापैर्देहसंत्तिका लिंगपुराणे शंखचक्रे तापयित्वा यस्तु देहे प्रदह्यते स नो वक्रणप।
स्साम्नः सर्वधर्मबहिष्कृतः आदित्यपुराणे वेदेष्वयज्ञभागेषु यस्य नाम्ना पथिकारिता स
तापयित्वा चक्रादीन् धारयेत्स भजन्दये ब्राह्मणो यदि मोहेन धारयेत्तप्तमुद्रिका न संदर्श
नमात्रेण कुर्यात्सूर्यावलोकनं वह्निपुराणे एवं जनस्य तप्तदिग्यांशं खचक्रादिभिः स्पृथक्
नतस्य निष्कृतिर्दिष्टा स्नानदानजपादिभिः तस्य निष्कृतिः कृमंत्रा पाराशर्येण भाषिता के
शान्संवापयित्वा पुनः कर्म समाचरेत् [illegible] ध्यालान्तस्तु हुतगर्भाधानादि सर्वं केषष्ठा
च्चैवकृच्छ्राणां प्रायश्चित्तमुदीरितं कौर्मे अज्ञानाद्वा तु खजे भक्ष्यस्तु सुदग्ध्वे म आदरान्
स्वर्णमात्रसंग्राही प्राजापत्यं समाचरेत् मानवोपपुराणे वनदेशाध्याये आयुधैः शंखच

नं॰ प्र॰ क्राद्येनदहेच्चकदाचनेति पाराशरपुराणे सप्तमेध्याये नदाहयेद्विजश्रेष्ठंनदहेच्चकदापू
पि॰ र्वकैः अंकितोयः स्वदेशान्तेराजाशीघ्रंविवासयेत् अतोवपतितानांहिस्मृपदाद्यंकर्मनचुष्णा
विधीयतेनशुद्धानामतःस्पृष्टंनयोजयेत् अध्यापनेवाध्ययनेश्रौतस्मार्तेषुवाक्वचित् संभा
२३ षणेचसंबंधेनाधिकारीद्विलंछितः प्रयोगपारिजातदृष्टीवंद्धोदयादिनिबंधेषुविलं
23 शातातपहारीतादिवचनान्युदाहृतानि तद्यथा विष्णुः शंखचक्राद्यंकनेनगीतनृत्या
दिकंतथा एकजातेरयंधर्मोनजातुस्याद्विजन्मनः यथाश्मशानजंकाष्ठमनर्हंसर्वक
र्मसु तथाचक्रांकितोविप्रःसर्वकर्मसुगर्हितः वक्रंमदातनौयस्तुकुर्यात्मायसेवना
स्तुशूद्रवद्बहिःकार्यःसर्वस्माद्द्विजकर्मणः शातातपः अंगेषुनांकयेद्विप्रोदेवतानां
हुलांछनैः अंकयेद्यदिवामोहात्पतत्येवनसंशयः हारीतः रामसंदग्धगात्राणांनसा २३

मारविकंस्तुभे वौद्धायनः नोंकनायदद्देदेहं द हे द्वेवामकारतः नाधिकंवेंनिदग्धांगं
श्रौतस्मार्तेषुकर्मसु वमः नोंकनायदद्देह्मांवंदेवनाश्रुयलांछनैः दह्नाहोरवनाद्विप्रः
पातितंयातितत्क्षणात् इत्यादि पाराशरमाधवीये चक्रांकितनतूर्यस्तप्तमुद्राकार्यायसे
नवा सम्मूत्ववहद्भिः कार्यः सर्वस्माद्विजकर्मणः नदयंनिर्गलितार्थः श्रेष्ठादीनामेवागमो
क्तदीक्षायामधिकारः नमस्तुद्राविधिप्रशंसादिकमपिनहिषयंनिषेधास्तवैदिकविष
याइति यत्तूक्तंन्टसिंहपरिचर्यायां शिवाग्निगांकितनहृष्वदनान्पायीनत्तायेतमश्चक्रा
दिधारयेत् नत्राश्रुतयः येहदैत्यस्तोक गैलेर्धर्मानत्रुतिष्टमानोग्निनाचक्रं योग्निनाव
कंयोग्निर्वैसहस्त्रारः सहस्त्रारोनेमिनेमिनीमनातमनतनूः सायुज्यंसलोकतामाप्नोतिति
चक्रेविभर्त्तिवपुषाभितप्तंवलंदेवानामसृतंहिविस्तोः सएतिनाकंदुरितानिविधूयविश

तं॰ अ॰
पि॰
२४
24

तियधत्तयोवीतरागाःइति स्कन्दपरिशिष्टे अतएवतन्तूर्नं तद्यामोऽयमश्रितेष्टतामरहहंतस्म
त्समाधातेति यत्तुःमृश्रतेविलोमश्रकृदके पुनर्जन्माभोथिंनर्मवैवर्तणेणीद्राः मूलेवाह्वोर्दधा
तेमेपुराणालिंगायंगेनमात्रयथान्मार्दितइति वाराहपुराणे अग्निनैवतप्तनमेचक्रमादाय
वैष्णवः धारयेत्सर्ववर्णानांहरिसालोक्यसिद्धयइति ब्रह्मांडे कृत्वाधातुमयीमुद्रांतापयि
त्वाधुकांतनुं चक्रादिचिह्नितांभूपधारयेद्वैष्णवोनरइति नारदीयपांचरात्रे द्वादशारंतथाष्ट
कोणंवलयत्रयसंयुतं हरेःसुदर्शनंतप्तंधारयेत्तद्विचक्षणःइति नचैतन्सर्वब्राह्मणेनविष
यमितिशंकनीयं सौपर्णेतप्तचक्रादिधारणंप्रकृत्याग्रजाधिकारणंब्रूहीतिगरुडेनपृष्टोभ
गवानाह गरुत्मन्नविशेषेणसर्ववर्णेष्वयंविधिः विप्रोवायदिवाक्षत्रोवैश्यःशूद्रस्तथैवच
अन्येसंकरजाताश्चवक्रांकाममवल्लभाःइति तथापरिशिष्टे तप्तचक्रादिप्रकृत्य देवासोय। २४

अवित्तेनेनबाहुनास्यदर्शनेनेवनताःस्वर्गमायन् येनांकिंनामनवेसोवत्सरेष्विंवितन्वेते
ब्राह्मणास्तदहंनीतिनामेवप्रकृतपाद्मेउपवीताविवर्हार्याःशंखचक्रादयस्तया ब्राह्मण
स्यविशेषेणैवैषमवस्याविशेषतइतिस्मृतिस्तयोर्ब्राह्मणाधिकारताचगमात् अथारण्येनि
षेयस्यनिदर्शवादगम्या नारदीये श्रीकस्यपार्श्वकविहीनगात्रःश्मशानतुल्यःशुकपोश्य
नारी दृष्ट्वानरंतंत्यजेत्सदासाःस्नानासमर्चेहरिमंगनित्यमिति पाद्मे नमचक्रांकितं
दृष्ट्वायेनिंदंतिनराधमाः अवलोकास्तुखंतेषां आदित्यमवलोकयेत् अग्निपुराणे दशरथेन
हतकरादिव्यथाविद्धश्रवणेनदास्तुयाजलकमंडलमादाय अववदत्ताराज्ञानत्रित्रोःपा
नीयेअर्प्यमाणे अरुच्छ्रवणविलंबितंकिंनवदसितिश्रवणेतिसहृणमभिभाषणेयान्त
नीयेजरतिजनके वंडालोहंदशरथोद्वस्यहंता श्रवणस्वलोकांतरेमिलिष्यनीतिका

नं॰ स्र॰ साहिगरत्नलिंते राजवचनमाकर्ण्य सोरस्तारम्भैर्विलप्य मूर्छामनुभूय चिरात्प्रबुध्य दीर्घ
पि॰ मुहुरुष्णश्वसनपिशाचग्रस्तमनके शिलातुष्टिः ह्यनाकिंवाप्रतिमायां हरेर्मेयाः किंमयापथिदृष्टम
२५ विस्रम्भकस्यकारिविवित् तन्मुद्रांकितेदेहस्य चेतसानादरः कृतः येनकर्मविपाकेन मुद्रशोको
ममेदृशाइति ततोनिःशंकंचक्रादीनिधारयेत् अंकितोपर्ये अस्मृतिर्विद्यमानाचारः स्वर्धेयर्मेव
25 हिःकृतः पतनमंशोरवचक्राभ्यामंकिताः पंक्तिपावनइति यावत् निषेधवचनानितु श्रुतिस्मृ
तिहासपुराणार्थेकाव्यादिषुलिखितानिनपश्यामः दुर्जनस्मानेनलिखितानितु पतिव्रता
यानकरोतिजारेतं त्यागयोनिनियतंभिन्नद्यादिमादिवल्पमनभाषितानी रूपेरूपाणीयानि
यत्नब्रह्मगीतायांवचनं वज्रचक्रगदादीनिनिर्मागेष्वहिजोत्तमाः निरंस्तेयारयिष्यति पापं
रौपहृताः कसाविति नतदत्रसमभिव्याहृतनचक्रादिविषयमितिमन्तव्यं एवमन्येष्वपिसम्मूलेषु २५

विषयव्यवस्थाकल्पना अत्राकारायांतु व्यवस्थायां समूलत्वेव दृष्टेऽदितानुदितहोमवद्वैसवा
वैसवभेदेन व्यवस्थितो विकल्प आश्रयणीयः सर्वथा वैसवानामभावश्चेत्केनसवक्रादिया
रणं येन श्रृंगग्राहिकस्य निषिद्धत्वेन तत्करणे प्रायश्चित्तं कर्तव्यमिति अवतेनैरप्राभ्रमीमांसाह्व
रमधीगेयैश्चिरिणोमुंडनस्य निषिद्धत्वेन दीक्षांगकेशश्मश्रुवपनकरणे पर्षदमभ्यर्थ्य राजदं
उत्वह्यदंऽङ्गरः सर्वगोमयोपलिप्तशरीरैर्गलबीरविक्रैरेवस्वन्वद्याये दंडवत्प्रतितत्वा प्रायश्चित्तं
दृष्टव्यं अतः कस्याश्चिन्निजदंतिसेवाश्मश्रुत्यविपणिसरणी ईर्षणापाणेः कुंकुमसिंहरा।
दिनिर्माणवद्भारमेणभजनमपहायपनिधनापहारायकर्मकौशलैकजीविनां अवलो
कनमपि हीयमेनरकपानायेति न संभाषणं प्रसंगतत्तु परम्पत इति अत्रेदं वक्तव्यं यद्यत्केष्ट
घवदितिनत्तथैव स्मृतिस्पृशितानार्यानभिनसपश्चकल्पनात् नहि वउदात्ततेनैवंवचनेस्त।

ने. श्र.
पि.
२९
29

दिष्टंस्मिथ्याति तथाहि यत्नावष्टो ह्वाऽस्तिवचनमुदाहृतं तन्नद्धपप्त्युतिस्यमिति रामार्चने
वेद्धिकाकारादीनां त्वदीयानां संमतं नचतद्वजयष्ठ ब्राह्मण उपलभ्यते किंच नेष्टविधिः श्रू
यते अपि च पतितनादिविषयकमेवेदं प्रागुदाहृतं तस्मात्मास्तुतेः संकोचोऽनुपपन्न इति वाच्यं
विशेषविषयिण्यास्तस्याः सामान्यश्रुतेः संकोचस्य सर्वसंमतत्वात् अन्यथा पतितस्याप्यग्नि।
होत्र प्रसंगात् कलावपि नस्मेधास्त्रमेधादेः प्रसंगाच्च नन्वत्र यदि पतितानां कर्मानधिकारबो
धकस्तस्मान्नस्मेधाश्वमेधकाविनिकलिनिषिद्ध परिगणवस्तस्याच अग्निहोत्राश्वमेधादिश्रु
तीनां संकोच इति चेत् न हि प्रकृते नित्यत्वं पत्नेन वर्क्कं विभक्तीर्दित्वडुदाहृतवचनमपि गतार्थ।
यदप्युक्तं हकारिशिष्ट इति तत्र नेदं परिशिष्टं किंतु समस्माष्टाकपकान्त इति नावश्यं दिकेभ्यो
टहाण किंच नास्य त्वदभिमतोऽर्थः संभवति इदं हि त्वडपत्नी भैमीधीरित्यं व्याख्याने यविञ्जते २९

विततंब्रह्मणस्पते प्रभुर्गात्राणिपर्येषिविश्वतः अतप्ततनूर्नैतिकृंत्रः ब्रह्मणःवेदस्य।
चतुर्मुखस्यब्राह्मणजातेर्वापतेरक्षकेनिखिलसंवेष्टनं प्रभुस्त्वं विश्वतोविशेषांगात्राणि
पर्येषि अन्तर्यामितयाव्याप्नोषि नादृशस्यतेनतपवित्रस्यदर्शने अर्थात्तनेनेतिलभ्यते अत
प्ततनूःअसंस्कृतशरीरः आमःअदग्धपापःतद्ब्रह्मनाश्नुते श्रुतासःपक्काः वहंतःइत्तदाह
जसंकिरणंवहंतएव तत्समाशत पवित्रंचरणंवर्कलोकद्वारंस्यदर्शने पर्यायवाचकात्तेनेस
क्रम्यपरमात्मानमितिवचनादिति नचैतद्व्याख्यानंप्रामाणिकं तस्मित्तदीचीनदशापवित्रं।
विततंतिपवित्रंतेविततंब्रह्मणस्पतेः इति विततमानमभिमंत्रयते यजमानः इमापस्तूवसू
त्रेणउद्धातमभिद्रोणकलशेविततमानस्यपवित्रस्यात्रमंत्रेणपतन्मंत्रविनियोगात् तथाच
हेब्राह्मणस्पतेसोमतेतवअंतवस्यावनार्थमिदंदशापवित्रंविततमितिसर्वोभाष्यादिसंमतः

तं॰ प्र॰
पि॰
१२

यदि तु यथा कथंचिद् उत्तरार्थं संभवमाने तथापि अस्येति लिंगमाख्यातं ब्रह्मणस्पतिरीश्वरः
पवित्रं तद्धि विख्यातं तत्संपर्कान्नरः शुचिः इति व्याहृ पवित्रं तेन विततं ब्रह्मणस्पते तस्मात्पवित्रं
लिंगाख्यं धार्यं शैवदमयं तेनातमनतनूस्तदश्माद्दिनादीक्षयामद्भिः साक्षादाद्ययालिंगमन
मभिस्तं न तन्नागस्य प्रतिरेण केन पवित्रं शुचिलिंगवरतया व्याख्याता तथा चायमर्थः ब्रह्म
णस्पते लिंगस्याधिष्ठातः ततवस्त्रविवर्तलिंगविततं प्रभुत्वं विशेषां गात्राणि पर्येषि व्याप्नोषि
विस्तारादिभिरपि तल्लिंगस्यततत्वात् स्पष्टं चैतन्मात्रे शिवराघवसंवादे अन्तमायुक्तेषिता
शिवदीक्षादिना तनूर्येन तस्याः आपीप कांतःकरणः तल्लिंगं नाश्नुते तदुरक्षद्वशात्तद्वारेण न
प्रवर्तन्तेऽस्यार्थः वहन्तो लिंगं धारयन्तऽस्मादि अपि च सोमस्य धारापवन्तस्य उपक्रमात् सो
वंतोऽप्यनेन तवास्तु तत्र दर्शनान्स्वचमानसोमो देवतेत्युक्तमणिकावचनात्सूर्वीकायत्तं । १२

27

वस्तुतस्तु शैववैष्णवेकौ दावप्यथा नसंगतावेव उक्तं खलत्वेतत्तन्मस्तुङ्गानिषेधपरैवेयं स्मृ
स्मृतिरिति गृह्याणां नघ्याहि हेत्राह्मणस्येनेत्राह्मणेन मम हत्राह्मणोसेवतुनोक्तं पतितान्प्रतिनि
षेधेनाप्नोतित्सवयितं तंत्रशुममर्षामि अनयापरिप्ररोचनयापिनात्रप्रवर्तितव्यमितिसू
चितं दर्शयित्वाफलानिति कौर्मेचतुर्दशाध्यायस्य वचनेन प्ररोचनयापि पांचरात्रे प्रवर्त्तो।
यंतीत्युक्तं विष्णोर्नामानि करचरणादिसर्वांगानि विशीर्णपवित्रं च यथा भवति तथापादय
सि पादविंशं च यावती वै देवता इत्यादि श्रुत्यंतरसंवादि ततश्च पांचरात्रादौ तथा नप्रदेष्टव्यमित्या
शयेनाह आयश्चायविल्वेन मातनूर्येनमः आमोपक्रांतः करणइत्यादि नकेवलं तत्संगानाना
मिष्टाभावमात्रं किंत्वनिष्टमप्यस्तीत्याह श्रुतासत्तमस्तुङ्गावरंतः ततश्चाद्वात्वभूतंपाकं ग्रर्था
त्कंभीपाकादिरूपं आशुनश्चाप्नुवंतीति तमस्तुङ्गानिषेधकस्मृतिवचनजातं वाच्योपष्टंभकं संति

तै. उ. वाङ्मनसवर्गाः तद्यथा इमे येनावद्धि. परत्वं ते तेन ब्राह्मणाः सोऽनन्ते करामः तपते वाच
टि. मभिपद्यपयाशिरीस्नं चेनत्वात अप्रुक्ष.र.धः यपते दृश्यमानाः अर्वाग्भावं कर्मकांडरू
२८ पं परःशाद्वो निपातः परःपरं उपनिषद्भागं चन चरंति न परिशीलयंति अत एव ब्राह्मणास्ते
28 न ब्रह्मविदो न ब्रह्मसाक्षात्कारस्थानेन हेदेत्वएण सन्ते अभिप्लुते सोमे करः अधिकारो येषां
तथाभूता अपि न तपने कांडद्वयपारंगताः वाचं वागिंद्रियं अभिपद्य अपि पापयापापे
नष्ठपांस्तलगिति मादिना याद्देशः शिरीः वं यकां षिन्नर्वं यने श्रेणि एण द्विकोटीकृतं ज्ञेयं
चराग्रादिकं तन्वते तङ्कमत्त्र तिष्ठती त्यर्थः गतप्रकर्षेण जानंतीत्यप्रजयः आङ्गमेसा
दिनाकिकिनोरन्यतरानत्र नस्रुतेषसतिशिष्टत्वात् अव्ययपूर्वपदप्रकृतिः स्वरः वेदअष्टा
न्समुद्दिश्य कर्मला पतिरुक्तवानिमादिप्राग् ऋक्वचनजानमिह्लोपष्टंभकं तथा प्रज्ञाम्माना २८

दथ्यायेसमस्तस्लोकयंत्रासौरभसस्यमंनचः अपानश्चासोवयिसाग्रहासतत्वतस्यपर्थात
श्वनिडस्कृतः येषुरुषाःश्रज्ञान्मानात्मरातना हेदट्टूयात्प्रमाणात् चिरपरुमरादिप्रस्तः तत्र
पुराणेष्वादिनिवार्तिकेनत्रप्रम्पयः अपिग्रपिकेश्रासमंतात्कर्मकांडात्ज्ञानकांडाच्चेत्य।
र्थः समसास्त्रात् उपतापमेषुगंनलब्धवंतः स्वशाब्दोपतापयोः श्लोकःपौरुषेयवाक्ययंत्र
नियामकंयेषांतथाभूताःपांचरात्राद्यागमावलंबिनश्चत्पर्थः रभसस्यमंतवः स्नीकर्त्तारः
कमिमनिजनिगाभायाहिम्येषेति तुच्छमयादाबुदान्नः यद्वाचकारात्वन् किंच अनन्ता।
सोग्रंथावधिरास्य अनपवज्ञतस्यपंथ्यावेदंअपाहासत अपन्नष्टयथाभवति तथात्मकवंतः
तपतेडस्कृतःपापकर्माणः ननरंति वाकिरलिंगोकेशांडिल्योपाख्यानादिकं चात्रोपदंभ।
कंवोच्यं तथान्नकपाहिशिरे गोघ्नाश्चकृतघ्नास्त्रीवधाद्यश्च किल्बिषं पापकं वचरणेभ्यस्य

नं० श्र० पि० २९

29

त्वावमानोभिरक्षं पुनामीति वरुणोभ्यः चक्रशंखगदादिभिः पवित्रं वरुणं चक्रमिति तदी
यैरेवोक्तैर्वेद्भवचनादाघर्षवगतिः [illegible] सीत्यादिवत् नवचक्रादीनां पापजनक
त्वं यावरणपरत्वे तु लक्षणास्यादिति वाच्यं तद्धारणस्यैव पापजनकानां तेषामदृष्टमजन
कत्वात् फलसाधारणाय प्रयोजकमात्रं पंचम्यर्थ इति मर्त्यहरिद्रष्टृनिभिः सिद्धांतितत्वा
द्वायुक्तं चैतत् चरणपदस्य [illegible]चारपरत्वे लक्षणापत्तेः गोत्वादिवैयर्थ्यापत्तेश्च गोवली
वर्दन्यायाश्रयणेतिक्लिष्टता यन्मे गर्भ इत्यादिना गतार्थाच्च तस्माज्जीहननानिषिद्धविशे
षप्रायपाठाच्च चरणपदस्य तद्रोत्पाचक्रपरत्वेनैवोचितेति दिक् एतेन यज्ञः शुद्धिकृतः पं।
क्तिपावनश्चैतं परास्तं तत्र द्वाराहतस्मृतिस्मृतीनां कथंचित्प्रामाणिकत्वाभ्युपगमेपि प
तितब्राह्मणपरतया गतार्थत्वाच्च तत्र दाहनयोरेव वायवीयब्रह्माण्डयोर्वैष्णवशस्त्रोपा। २९

दानाच्च आगमोक्तविस्तरेणाचान्द्रि वैश्वदेवः शैलोपपतिताद्यधिकारिकेत्यर्थकं यदस्मत्कंनपपणाम
इति तदपिनास्माकं बाधकं त्वदीयदर्शनाभावस्याकिंचित्करत्वात् उर्जेनस्मार्तो कल्पितानामिति
वदन् स्कांदकौर्मादिपुराणोक्तमहत्त्वादितंत्रेषु हेमाद्रिमाधवप्रभृतीविद्वांदयादिनिबंधेषु बहुलस्यान्ना
नमेव त्वकल्पितवान् यद्यपि वचनमभियायुक्तेति नत्वेतस्याप्रसक्तत्वात् इत्यागमे प्रविष्टस्य वचनमे
वप्रामाण्यं नन्वर्षं एवं चेदादि अंहिपुराणशैवपुराणेचतुर्थीध्याये इत्यादिदेवतानामकं तत्र निहितस्व
थाप्युक्तः ललाटे पार्श्वे त्रिपुंड्रवत्त्रूयाणां कुशादिकमिति यद्यपि वैश्वदेवो वैश्वदेवं भेदेनेति नत्रैव
वैश्वदेवीत्वैव परं पतितनादिविषयकत्वेवावाम यद्यपि ये चिल्पाद्युपरस्यातरस्मृतं नस्यान्नदपिस्व
स्यैवमीमांसायानीनभिसंतोष्कटयति नस्मति पतिताद्यधिकारिकस्य वैदिकब्राह्मणत्वप्रतिवि
शिष्यनिषिद्धस्य प्रमादादौ दिकेनोत्पन्नस्यैव क्लिपुराणेषु कं षष्ठ्यादि सेवकं छ्लाणं प्रायश्चित्तस्य।

नं. प्र.
चि.
३०

30

दीरितमित्यादिकं न्यायमेव श्रुकृतप्रायश्चित्तैश्च तैः सहसंभाषणादिकं निषिद्धमेवेति पूर्वोदाहृ
तवचनपरिशीलनतोस्पष्टं यदित्तनिषेधवाक्यानां प्रायश्चित्तवाक्यानां चौचयन्या प्रपतान्वाख्याते
णापिनार्वयेदित्यादिवाक्यानां वाप्रामाण्यमेव वक्ष्यमहे इत्यिमथ्यवसितो मितन्हि तडकं श्रप्राप्तममी
मांसात्तस्य षीगं यतंतन्यमेव पर्यवस्यति उक्तं हि भट्टपादैः कोहिमीमांसकोन्नत्याद्विरोधे वाक्य
योर्मिथः एकं प्रमाणमितरदप्रमाणमितीदृशमिति उक्तिस्तेस्य पश्चाद्वप्रयोगस्तु वेदवेदांगवा
क्यानामेवोचित इत्यलं बहुना यदप्युक्तं विलंभकिंचेद्योदये नारायणायुधैर्युक्तं कृत्वात्मानं कलौ
युगे कुरुतेऽयं एषकर्माणिमेकृतत्स्यानसंशयः शंखादिकांकितो भक्त्या श्राद्धं यः कुरुते द्विजः विधि
हीनं तु संपूर्णं पितृणां तु गयासमं यथाग्निर्दहते कक्षं वायुना प्रेरितो भृशं तथा दहंति पापानि दृ
ष्टाहृत्साऽयुधानि वै विलग्नानां कितानां मुद्रामण्डाद्वारसमन्वितां शंखादिकायुधैर्युक्तां स्वर्णरौप्यम

यीमयि यत्नेभागवतोयस्य कलिकाले विशेषतः प्रह्लादेनसमोज्ञेयो नान्यथाकलिवल्लभः यस्य
नारायणीमुद्रादेहेषंखादिचिह्निता धात्रीफलकृतामाला तुलसीकाष्ठसंभवा द्वादशाक्षरमंत्रै।
स्तुविनियुक्ताकलेवरं आयुधानिचविप्रस्यमधामःसचवैस्मवः षंखांकिततनुर्विप्रोभुंक्तेयस्य
चवेश्मनि तदन्नंस्वयमश्नातिपितृभिःसहवैस्मवः कृष्णायुधांकितंदृष्ट्वासन्मानंनकरोतियः द्वा
दशार्जितपुण्यंपवाष्कलेयायगच्छति कृष्णायुधांकितोयस्तुस्मशानेम्रियतेयदि प्रयोगेयागतिः
प्रोक्तासागतिस्तस्यनारद कृष्णायुधैःकलौनित्यंमंडितोयस्यविग्रहः तस्यपापंप्रकुर्वंतिविबुधावा
सवादयः पंचकोतिहरेः षंखांकृष्णचक्रांकितोनरः अपराधसहस्राणिनित्यंहरतिकेशवः इतिब्र
ह्मपुराणवचनात् तस्मादिसमूलत्वे सर्वंवदंतीकारिव्यवस्थापनेनगतार्थं प्रसक्तत्रत्सपुराणेदश
मेध्याये तत्रस्थज्ञाहदतेनाप्यहरिणानिर्मितावृत्ता श्वेतदेवसममस्त्रोतविद्धं दृष्ट्वाविमूढधीः २५ज

नं॰ अ॰
थि॰
३१
31

मनिमूढः स्यात्येनस्याद्वभविष्यतीति सत्त्वमेव प्रकाश इति दिक् यदपि विस्मभक्तिवेद्योदयपव
अत्रयेवै महात्मानः कर्माकौशलचेतसः चक्रेणात्मपनं देहे पित्रस्रनादिनेतथा आदौनैवेयदा
नं च हृदयेहृद्यंतिष्ठ अंगस्पर्शहीनंता ममलाकर्मणोनाशमेवच नान्यतिवक्तव्यः विष्णुव्यामति
वृत्तायांपापसिद्दाहः प्रशाम्यते इत्यादिवैदिकशास्त्रेण दशाथारहितेतदा नभवेत्तकर्णेतेपांह्री
नतोगस्यैवतदा रोगैराक्रान्तदेहानांदेहेभ्योदाहः इष्यते नज्ञोतरं माययाक्रान्तदेहानामरिणा
दाहः इष्यते नहृद्योहिनतामंगेनचकर्मविनाशानं श्रुतिस्मृतीनप्रमाणमोयेनतेनमंत्रनतः श्रुति
स्मृतीप्रमाणंवैश्रुतमर्थंनिरतायतः वायवेवस्यांडपुराणे अग्निनेवतमंतनेनचक्रमादायवैसवः
धारयेत्सर्ववर्णानांसदृशिसालोकाम्मिहृयइत्यादिलिखितं तत्सर्वमपिप्राग्वदुक्तार्थमेव किंच
तेनमंत्रनतः इत्यत्रत्वदाम्येनयादेशः प्रमाणंवाक्यइत्यात्मनेपदंचअशुद्धं नवयेनेतिपदास्मरत्व ३१

गृहीत्वाऽऽदेशानिर्वाहः समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशा इति कात्यायनवचनात् नैवैववाक्य
नास्तीति अमितवृत्त पकाति ह्यनाकमिति परिभाषणात् एवं वेदंभाष्यादिपरिशीलने इति दिक् स्था
देनात् वेदस्तंत्रं वाधिकारिभेदेन व्यवस्थितं चेत् तर्हि मिश्रपूजायां कोऽधिक्रियतां नवनाम्नेव मि
श्रसर्गे निर्वाच्यं भागवतैकादशस्कंधे सम्प्रविशोध्याये वैदिकस्तांत्रिको मिश्र इति मे त्रिविधो मखः त्र
याणामीप्सितेनैव विधिना मां समर्चयेत् इति भगवद्वचनादिति चेत् अत्रोच्यते पतितब्राह्मणादयस्ता
वन्मिश्रेऽधिकारिणः नान्य इति तत्र तु निवारकप्रमाणे सत्रेपात वैदिकमंत्रप्रतिप्रसवलाभात् स्त्री
कृतस्य निर्वर्थेषु ब्रह्मघ्नादीनामपि प्रायश्चित्ते वर्तमानानां संध्यावंदनादाववधिकारः प्रसिद्धश्चानेक
मंत्रसाध्येऽश्वमेधे ब्रह्मघ्नस्याधिकारः नरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन यजत इति श्रुतेः अग्निष्टुता वाजपेये
नाश्वमेधेन क्षत्रियः अमैमपावनैरिष्ट्वा ब्रह्महत्यां व्यपोहतीति वचनं विंशतिस्मृतेषु किंच स्त्रीणाम

तं॰ प्र॰ धि॰ ३२ षुनयनाध्ययनादिकल्पनैरस्तीतिमाधवाचार्यादिनिबंधनेषु स्पष्टं नासां च आगमाधिकारि
णयामिश्रणसंभवत्येव अपि च तत्क्रिया अपि वचनान्तरोक्तसूत्राधिकारिणः श्रौतस्मार्तागमं चे।
तिद्विजानांतत्त्रयंभवेत् श्रौतार्चनेनत्तु विप्राणां विशेषेण भवेत्तदा स्मार्तागमार्चनं त्वेते वैश्ये केवलमा
गमं तस्माद्देवार्चनं श्रौतं विप्रस्येति निगद्यत इति मंत्रराजानुष्टुब्विधानोक्तेः स्पष्टैवेतत्पादिनाते अत्र
चस्मार्तेस्मात्तुप्यनुमितश्रुतिमूलकतया स्मार्तागमशब्देन मिश्रणसत्त्वालाभसंभवात् किंच द्विजस्त्री
णानां कुंडगोलकादीनां संस्कार्यत्वात् आगमाधिकारस्यास्तीति तेष्वधिकारिणः सर्वथा पतितब्राह्मण
नामागमेधिकारः अंत्यजसवलितानानानिन्मादिवचनात् तथाचनाद्यशानामागमेप्रवेशः पातित्या
पादक इति पापनिषेधकलिभविष्यदादिवाक्यैर्निर्णीयते निमित्तानां तरेणैव पतितानां न आगम
प्रवेशः क्रमेणोद्धारकः तत्रापि पीवरात्रपाशुपतादीनामंतरंगता बौद्धादीनां तु अत्यंतविरुद्धानां ३२

32

वहिरंगत्वेति विवेकः एवं चाधिकारिभेदेन सर्वेषां विधिनिषेधवाक्यानां सौष्ठवसिध्यति अथ प्राह्नरवौ
व्यस्तासमस्तयोजनादिना अनेकपदभंगाय वृत्यामन्त्रे स्वेच्छनीयं इदन्तु वचेयं सर्वागमेष्वपि वेदविरुद्धांश
स्याप्रामाण्यमितियदुक्तं तत्त्वारस्थिकार्थमादाय मोहनार्थात्वोक्तिरप्येवमेवायदित्त आदित्यो यूपरस्मा
दिवैदिकवाक्यानामिव कथं विहायितार्थपरतया व्याख्यायनेन तदा सर्वांशे प्रामाण्यमेव अत्र दृष्टापक
त्वं परं प्राशुक्तवचनात् मायायाश्च पुरुषविशेषप्रमेवे तत्प्रदेनत्त यथा उत्तरतंत्रे आदित्यो यूपस्त्यादि।
नां यथाश्रुतार्थे गुणवादत्वं गौणाहत्यावाख्यानेन तद्भूतार्थवादत्वमेव नहन्तसृष्टेचेतनतायत्त्वे व भवत्वेडौ
यहाविधाय्यायादौ सर्वतंत्रेपि धर्मस्य शाह्मूलत्वादशाह्मनपेक्षत्वस्यादित्यधिकरणस्थेत्रेव भद्दपा
आहुः विज्ञानमात्रक्षणभंगनैरात्म्यादिवादानामपि उपनिषदर्थवादप्रभवत्वे विषयेषामिति कंरा
गं निर्वर्तयितं इत्युपपन्नं सर्वेषां प्रामाण्यं सर्वत्रच यत्रचकालान्तरफलत्वादिदानीमननुभवासंभवः

तं. प्र. टि. ११
33

तत्रश्रुतिमूलता सांदृष्टिककफले तत्स्वर्गकादि यागादौ पुरुषाणां तत्स्वापव्यवहारदर्शनादेव प्रामाण्यमिति
विवेकसिद्धिरिति उक्तं तत्रेऽपि शास्त्रायानि तादिनिर्णयकारणं व्याचक्षाणा विवरणकाराः पृष्ठव
णिकेत्याहुः नचमन्वैः सर्वज्ञप्रणीता धर्माः प्रवेति मुक्तं अन्योन्यधर्मनिराकरणात् नचापौरुषेया
एव स्मृतागमादीनि स्मृतानि मुक्तं अनुस्मर्यमाणकर्तृकत्वात् अपौरुषेयत्वेवाम्नविश्वासः उदितानुदि
तहोमवद्व्यवस्थापत्तेरिति अपिवाम्नायनादीनां ब्रह्मण्येव समन्वय इति मतेरेश्वरवार्त्तिकमप्यत्रा
नुकूलमितिदिक् नन्वेवमागमोक्तदीक्षावतां मारणमोहनोच्चाटनादेरपि धर्मत्वे इष्टापत्तिस्सा।
दितिचेत् तस्य बलवदनिष्टानुबन्धित्वेनाधर्मत्वात् यदि त्वनिष्टाननुबन्धित्वं न धर्मत्वशरीरप्रवेश
कं तर्हि मारणादेरपि धर्मत्व इष्टापत्तिरेव श्येनादिवत् उक्तं च चोदनालक्षणोऽर्थो धर्म इति सूत्रे भ
ट्टपादैः यदि येनेष्टसिद्धिस्स्यादनिष्टाननुबन्धिता तस्य धर्मत्वमिष्येत ततः श्येनादिवर्जनं यदात ११

नं॰ स्न॰ चोदनागम्यःकार्याकार्यानापेक्षया धर्मप्रीतिनिमित्तं स्यात्तदाशेषेनैवियमीतति केचित्तुबौद्धा
धि॰ र्हतादीनामागमानांसर्वात्मनैवाप्रामाण्यमित्याहुः उभययापिवैदिकान्प्रतियांचराज्ञादयो
१७ नात्रष्टापकाइतिनिर्विवादमेव तस्मात्सिंहनादयपवशेखवचक्राद्यकनादाद्यधिकारिणइ
34 तिसिद्धं बालगोपालसदृशविहदाभासजल्पितैः प्रतारितानांमूढानामस्नानविनिवृत्तयेवि
शुद्धाद्वैतसिद्धांतप्रतिष्ठापनतत्परः भट्टोजिभट्टाकृतवानिमंग्रंथंवुधाग्रणीः ॥ इतिश्रीम
दद्वैतसिद्धांतप्रतिष्ठापकश्रौतस्मार्तसमस्तसंप्रदायप्रवर्तकश्रीभट्टोजिभट्टविरचितसंज्ञा।
यिकारनिर्णयःसमाप्तः लेखकपाठकयोःशुभंभवतु याहशंपुस्तकेदृष्टंताहशंलिखितंमया
यदिशुद्धमशुद्धंवा ममदोषोनदीयते १ ॥ संवत १९४४ वैशाखेमासि [illegible] ॥

नं ~~४००२~~

३५८